

Diplomatik İlişkilerin Kesilmesinden Stratejik Ortaklığa Giden Süreçte Türk-Amerikan İlişkileri (1917-1945)

Gürbüz Arslan*

Özet

Bu çalışmanın amacı 1917 yılında kesilen, 1927 yılında yeniden başlayan, 1946 yılı itibarıyla de stratejik ortaklığa dönüşme yolunda ilerleyen Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrini, bu süre zarfı içerisinde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeleri, sorunları ve stratejik ortaklığa ortam hazırlayan faktörleri izah etmektir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'ndeki Türk-Amerikan ilişkilerinden kısaca bahsedilerek, diplomatik ilişkilerin kesilmesi hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde resmi ilişkilerinin yeniden başladığı ve geliştirildiği Mustafa Kemal Atatürk Dönemi'ndeki Türk-Amerikan ilişkileri incelenmiştir. Son bölümde ise iki ülkenin kendi ulusal çıkarlarına göre hareket ettiği ve ilişkilerin yeni bir boyut kazanmaya başladığı II. Dünya Savaşı yıllarındaki Türk-Amerikan münasebetleri ele alınmıştır.

Çalışmanın kaynaklarını dönem ile ilgili arşiv belgeleri, kitap, makale, basın ve meclis tutanakları oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk-ABD ilişkileri, Osmanlı İmparatorluğu, Amerika Birleşik Devletleri, Misyonerlik, Lozan Konferansı, Atatürk, İkinci Dünya Savaşı.

Turkish-American Relations in the Process of Breaking Diplomatic Relations to Strategic Partnership (1917-1945)

Abstract

The aim of this study is to explain the course of Turkish-American relations, which started in 1917 and started to be transformed into a strategic partnership as of 1946, and the factors affecting the political and economic developments, problems and strategic partnerships in this period.

* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, arslan-gurbuz@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0002-9973-8755.
(Makale Gönderim Tarihi: 28.08.2018; Makale Kabul Tarihi: 12.10.2018)

In the first part of the study, Turkish-American relations in the Ottoman Empire period were briefly mentioned and information was given about cutting of diplomatic relations. In the second chapter, the Turkish-American relations in the period of Mustafa Kemal Atatürk, in which the formal relations were resumed and developed, were examined. In the last chapter, the two countries act according to their national interests and the relations begin to gain a new dimension. Turkish-American relations during World War II.

The sources of the study consist of archival documents, books, articles, press and parliamentary minutes.

Keywords: Turkish-US Relations, Ottoman State, United States, Missionary, Lausanne Conference, Ataturk, World War II.

Giriş

Uluslararası ilişkilerde ülkelerin siyasi ve ekonomik güçleri belirgin rol oynamaktadır. Bu gerçekten hareketle 1783'te bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkan, Amerika Birleşik Devletleri de siyasi gücünü arttırmak için önceliğini uluslararası ticari faaliyetlere verdi.¹ Birçok devletle ticari antlaşmalar imzaladı. Ticari faaliyetlerini geliştirmek için temel ihraç ürünlerini sattığı Akdeniz bölgesiyle de ilgilenmeye başladı.² Bu kapsamda 1786 yılında Fas, 1795 yılında Cezayir, 1797 yılında Trablus ve 1798 yılında Tunus ile antlaşmalar yaptı.³ Bu dönemde Cezayir, Tunus ve Trablus beyleri ile askerleri Türk olduğu için ABD ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler de dolaylı olarak başlamış oldu.⁴

İki ülke arasında ilişkiler dolaylı olarak başladıktan sonra ABD yönetimi, üç kıtada hüküm süren ve büyük bir ekonomik potansiyele sahip Osmanlı İmparatorluğu ile doğrudan ilişki kurmaya karar verdi.⁵

¹ Akdes Nimet Kurat, *Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)*, Ankara, 1959, s.8.

² Akdes Nimet Kurat, "Berberi Ocakları ile ABD Münasebetleri (1774-1916)" *Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, (1964), s.175-179.

³ Kurat, *a.g.m.*, s.179-195.

⁴ Kurat, *a.g.e.*, s.8.

⁵ Orhan Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Bellekten*, Cilt LI, Sayı 2000, (1987), s.928-929.

Zaten 1797 yılında ilk Amerikan ticaret gemisinin İzmir limanına gelmesiyle Amerikalı tüccarlar Osmanlı İmparatorluğu ile ticari bağlantılar kurmuşlardı.⁶

ABD yönetiminin Osmanlı İmparatorluğu ile bir antlaşma imzalamak için verdiği uğraşlar karşısında Osmanlı yönetimi, çıkarlarının pek fazla olmadığı düşüncesinden hareketle isteksiz kaldı.⁷ Fakat 1827 yılında Türk-Mısır donanmasının İngiliz-Fransız-Rus donanmaları tarafından imha edilmesi, Osmanlı yönetiminin düşüncesini değiştirdi. Çünkü bu facia üzerine birçok devlet adamı, donanmanın yeniden yapılanmasında ve Avrupa Devletleri'ne karşı yürütülecek mücadelede Amerikalılardan faydalanmanın mümkün olacağı kanaatini taşımaya başladılar.⁸

Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Türk-Amerikan İlişkileri

Türk-Amerikan Resmi İlişkilerinin Başlaması

Osmanlı İmparatorluğu söz konusu nedenlerden dolayı da ABD ile 7 Mayıs 1830 tarihinde Seyrisefain ve İcra-yı Ticarete Dair Antlaşmayı imzaladı. Bu antlaşmayla ABD'yle ilişkiler resmi zemine oturup, ABD'ye "en ziyade müsaadeye mazhar ülke" statüsü verilirken, iki ülke arasındaki ticari ve siyasi münasebetlerin çerçevesi çizildi. Amerikalılara, Osmanlı topraklarında diğer ülke vatandaşlarının sahip olduğu her türlü ayrıcalığa sahip olma hakkı tanındı.⁹

İki ülke arasında resmi ilişkiler kurulduktan sonra ABD yönetimi, 15 Nisan 1831 tarihinde D. Porter'i İstanbul'a maslahatgüzar olarak tayin etti. D. Porter, Türk-Amerikan münasebetlerinin dostane bir şekilde gelişmesini sağladı. Osmanlı donanmasının yeniden inşa sürecine destek oldu. Türkiye'de pamuk yetiştirilmesi imkânlarını araştırmak üzere ABD'den uzmanlar getirildi. Amerikan sanayisi, eğitim sistemi ve ordusu hakkında bilgi toplamak için ABD'ye heyetler gönderildi.¹⁰ Tüm

⁶ Nurdan Şafak, *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, İstanbul, 2003, s.36.

⁷ Şafak, *a.g.e.*, s.11.

⁸ Akdes Nimet Kurat, "Türkiye ile ABD Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikaları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8, (1967), s.288.

⁹ Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara, 1991, s.1-6.

¹⁰ Kurat, *a.g.e.*, s.17-29.

bu gelişmeler iki ülke arasında 13 Şubat 1862 tarihinde yeni bir Seyrisefain ve Ticarete Dair Antlaşma'nın imzalanmasını sağladı.

Bu antlaşmayla ABD için yine "en ziyade müsaadeye mazhar ülke" prensibi kabul edilirken, 1838 Antlaşması'na atfen, % 8 ihracat gümrük vergisi % 1'e indirildi, ithalât gümrük vergisi de % 1 oldu.¹¹ Böylece Türk Amerikan ilişkileri ticari anlamda da gelişme sürecine girdi. 1862 yılında 1.4 milyon olan ticaret hacmi her sene artmaya başladı.¹² Ticari ilişkilerin giderek gelişmesi ABD'nin siyasi hayat alanları kazanarak misyonerlik ve eğitim sektöründe de kendisini göstermesine, birçok okul ve kilise açmasına imkân verdi.¹³ Yine gelişen ilişkiler kapsamında Osmanlı İmparatorluğu 1869 yılından itibaren ABD'den silah almaya başladı.¹⁴ 11 Ağustos 1874 tarihinde ise ABD ile Osmanlı yönetimi arasında hem Suçluların İadesi hem de Tabiiyet Antlaşması imzalandı.¹⁵

Türk-Amerikan İlişkilerinin Bozulması

Bu şekilde olumlu yönde ilerleyen ilişkiler Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu aleyhine bir takım faaliyetlere girişmesi sonucu bozulmaya başladı. İki ülke arasındaki ilişkileri bozan ilk önemli gelişme, ABD'nin yaptığı misyonerlik faaliyetleri oldu. Çünkü ilk başta Osmanlı yönetimini rahatsız etmeyen misyonerlik faaliyetlerinin, ABD tarafından Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nüfuzunu arttırmak ve ticari ilişkilerden daha fazla imtiyaz koparmak için kullanılmaya başlamasıyla birlikte iki ülke ilişkileri bozulma sürecine girdi.¹⁶ Özellikle ABD'li misyonerlerin, Ermenilerin mezheplerini değiştirip onları Protestan yaptıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyana teşvik etmesi Osmanlı yönetimini son derece kızdırdı.¹⁷

İki ülke ilişkilerinin bozulmasının diğer bir nedeni, ABD Senatosunun 1895 yılında Ermeniler lehinde Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde

¹¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.7-18.

¹² Köprülü, *a.g.m.*, s.933-935.

¹³ Şafak, *a.g.e.*, s.44.

¹⁴ Şafak, *a.g.e.*, s.135-151.

¹⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.17-18.

¹⁶ Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İstanbul, 2015, s. 194.

¹⁷ Şafak, *a.g.e.*, s.70, 145.

kararlar almasıyken,¹⁸ üçüncü nedeni de ABD'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan istediği imtiyazları elde etmek için zaman zaman İstanbul'a savaş gemisi göndererek hükümeti tehdit etmesiydi.¹⁹

Bunların dışında iki ülke ilişkilerinin bozulmasındaki diğer bir etken de Trablusgarp Savaşı esnasında Osmanlı yönetiminin ABD'den silah satın almak için başvuruda bulunduğu anda, ABD'nin bu isteği hükümetin tarafsızlık politikasıyla bağdaşmayacağı gerekçesiyle geri çevirmesiydi.²⁰

Türk-Amerikan Diplomatik İlişkilerinin Kesilmesi

Böylece son yıllarda olumsuz bir şekilde devam eden ilişkiler, I. Dünya Savaşı sırasında kesildi. Nedeni ise 1917 yılı itibariyle ABD ile Almanya arasındaki ilişkilerin gerilmesi ve nihayetinde ABD'nin 6 Nisan 1917 de Almanya'ya savaş ilân ederek I. Dünya Savaşı'na katılmasıydı.²¹

Aslında ABD, 1917 Şubat ayında Almanya ile yaşadığı sorunlardan dolayı vatandaşlarının ve çıkarlarının zarar görmemesi için Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinin devam etmesinden yanaydı. Bu kapsamda 5 Şubat 1917 günü İstanbul'daki elçisine gönderdiği telgrafta:

“Bu Hükümet, Türkiye ile ABD arasındaki dostane ilişkilerin, ABD'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesi için ortaya çıkan gerekliliğe rağmen devam edeceğini varsayar. Eğer belirsizlik var gibi görünüyorsa, Türk yetkilileri, iki ülke arasında var olan dostane ilişkilerin askıya alınmasından kaçınmak için Türkiye ve ABD'nin karşılıklı çıkarına olduğunu ikna etmeye gayret etmelisiniz.”²²

şeklinde talimat vererek, Osmanlı İmparatorluğu ile diplomatik ilişkilerini sürdürmek niyetinde olduğunu açıkça ifade etmişti.

¹⁸ Yavuz Güler, “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, (2005), s.235-236.

¹⁹ Oral Sander, -Fişek, Kurthan Fişek, ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829-1929), İstanbul, 1977, s.23.

²⁰ Şafak, a.g.e., s.146.

²¹ Köprülü, a.g.m., s.941.

²² *Foreign Relations of The United States (FRUS)*, 1917, Supplement I, Document 104, 124.67/11a

Talimat üzerine bir gün sonra Osmanlı Dışişleri Bakanı ile görüşen ABD elçisi Elkus, ABD ve Almanya arasındaki diplomatik ilişkilerin kopması meselesini gündeme getirerek, Almanya ile ilişkiler kopacak olursa Türkiye'nin, böyle bir nedenden dolayı Amerika ile ilişkilerini kesmesine gerek olmadığını söyledi. Yine Alman denizaltılarının faaliyetlerinden dolayı iki ülke arasında çıkacak bir savaşın Osmanlı Devleti'yle alakasının olmadığına değinerek, böyle bir savaş yüzünden ilişkileri bozmaya gerek yok dedi.²³

ABD elçisi Elkus, görüşmeden sonra ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, Osmanlı Devleti'nin Almanya tarafından zorlanmadıkça ABD ile ilişkileri sürdürmeyi arzu ettiğini söylerken,²⁴ ABD ise 6 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilân ederek I. Dünya Savaşı'na girmiş lakin Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmemiştir.²⁵

Bu kapsamda Başkan Wilson da, Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan misyonerlerin lideri Cleveland H. Dodge'a bir mesaj göndererek, endişelenmelerini gerektirecek bir durumun söz konusu olmadığını bildirdi. Fakat yoğun Alman baskısı altındaki Osmanlı Hükümeti, bu noktadan sonra diplomatik ilişkilerin devam ettirilmesinin mümkün olmadığı düşüncesindeydi.²⁶ Bu nedenle Hariciye Nazırı, 20 Nisan 1917'de, ABD Büyükelçiliği'ne aşağıdaki notayı verdi:

“ABD Büyükelçiliği, Hariciye Nezaretine verdiği, 8 Nisan 1917 tarih ve 2422 sayılı nota ile ABD Hükümeti'nin, Almanya imparatorluğu ile savaş halinde olduğunu bildirmiştir. Ekselanslarına, bu imparatorluğun bir müttefiki olan Osmanlı Hükümeti'nin, bugünden itibaren ABD Hükümeti'yle diplomatik ilişkilerini kesmek zorunda kaldığını bildirmekten onur duyuyorum.”²⁷

Notanın verilmesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu Washington'daki, ABD de İstanbul'daki elçiliklerini kapattılar. Osmanlı ve Amerikan diplomatları ülkelerine döndüler.²⁸ Fakat ABD, İsveç

²³ FRUS, 1917, Supplement I, Document 159, 763.72/3385.

²⁴ FRUS, 1917, Supplement I, Document 138, 763.72/3333.

²⁵ Köprülü, a.g.m., s.941.

²⁶ Erhan, a.g.e., s. 391-392.

²⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.17-18.; FRUS, 1917, Supplement I, Document 833, 763.72/5428

²⁸ Erhan, a.g.e., s. 392.

Elçiliği yoluyla Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan vatandaşlarının haklarını korumaya devam etti.²⁹ Zaten Osmanlı İmparatorluğu da, ABD ile ilişkilerini kesmesine rağmen, Anadolu ve diğer Osmanlı topraklarındaki Amerikan okullarıyla, Amerikan misyonerlik müesseselerine dokunmamıştı.³⁰ Bu arada, müttefikleri ABD'nin Osmanlı Devleti'ne savaş açmasını istedilerse de, Amerikan vatandaşlarının ve çıkarlarının zarar görmesini istemeyen ABD bundan ısrarla kaçındı.³¹

İlişkiler kesildikten sonra Osmanlı İmparatorluğu açısından ilk yakınlaşma umudu, Başkan Wilson'un 8 Ocak 1918 tarihinde kongrede açıkladığı 14 maddelik beyanname ile doğdu. Beyannamenin Türkler ile ilgili 12.maddesi Osmanlı yönetiminde savaştan çıkmanın yollarından biri olarak görüldü. Hatta Wilson Prensipleri Cemiyeti adlı bir cemiyet kurularak ABD kamuoyunun dikkati çekilmeye çalışıldı.³² Lakin ABD manda sisteminde yer almak ve Orta Doğu'da bir rol oynamak istemediği için ilişkilerde herhangi bir iyileşme olmadı.³³ Böylece Milli Mücadele dönemi Türk-Amerikan ilişkileri açısından diplomatik münasebetlerin kesik olduğu bir dönemde başlamış oldu.

Mustafa Kemal Atatürk Dönemi'nde Türk-Amerikan İlişkileri

1918-1920 Dönemi

Türk-Amerikan ilişkileri açısından bu dönemdeki en önemli olay, 19 Eylül ayında Wilson tarafından Ermenistan üzerinde manda olanaklarını araştırmak³⁴ ve Yakındoğu'da tahkikat yapmak üzere görevlendirilen Amerikan ordusu kumandanlarından General Harbord başkanlığındaki bir heyetin Halep, Diyarbakır, Sivas, Harput, Muş, Kars, Erivan ve Tiflis'te bir inceleme gezisine çıkması oldu.³⁵

Gezi kapsamında heyet Sivas'a gelince, Mustafa Kemal bu fırsattan istifade, bir Amerikan resmi temsilcisine milli davayı anlatma şansını

²⁹ FRUS, 1917, Supplement I, Document 833, 763.72/5428

³⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.19.

³¹ Erhan, *a.g.e.*, s. 392.

³² Durmuş Yalçın, vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt I, Ankara, 2000, s.107.

³³ Ahmet Özgiray, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Siyasi İlişkiler (1923-1938)" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XV, Sayı 43, (1999), s.53.

³⁴ Salahi R Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt I, Ankara, 1995, s.159.

³⁵ BOA, DH.EUM.AYŞ, 22, 15., DH.ŞFR.103-185.

kaçırmak istemedi. Mustafa Kemal'in niyeti, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın, Milli Mücadele'ye karşı meydana getirdikleri bloka karşı, Wilson İlkeleri vasıtasıyla Amerika'yı Milli Mücadele'nin yanına çekmekti. Lakin bu politika istenen sonucu vermedi.³⁶

1921-1922 Dönemi

Ankara Hükümeti, gerek Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in Türk-Amerikan ilişkilerini geliştirmek lazım şeklindeki önerisi üzerine gerekse TBMM'nin Ermenilere karşı kesin bir zafer kazanıp gücünü kanıtladığı, kendisini dışarıda tanıttığı, doğu ülkeleriyle ilişkiler kurduğu bir dönemde ABD ile de ilişki kurmak istedi. ABD'nin Türk ulusunun tam bağımsızlığını tanınması ve kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmesi şartıyla, iki ülke arasında dostane ilişkilerin kurulması için hiçbir engel kalmayacağını bildirdi. Lakin bu teşebbüse ABD'den herhangi bir cevap gelmedi.³⁷

Türkiye ile Fransa arasında Ankara Antlaşması imzalanınca, İstanbul'daki ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ün, kendi yönetimini Ankara Hükümeti'ni tanımazsa ekonomik açıdan zarar göreceği yönündeki uyarısı üzerine ABD yönetimi, İstanbul'daki Amerikan Ticaret Temsilciliğinden J. Gillespie'yi geçici olarak Ankara'ya göndermeye karar verdi. ABD Ticaret Bakanlığı adına "resmi olmayarak ticari araştırma yapmak" sebebiyle Ankara'ya gelen J. Gillespie, Mustafa Kemal başta olmak üzere birçok devlet adamı ile görüştü. İki ülke arasında işbirliği imkânlarının konuşulduğu bu gezide herhangi bir sonuç alınmazken J. Gillespie de 1922 yılı Şubat ayı ortalarına doğru İstanbul'a döndü.³⁸

1922 yılı Haziran ayında ABD, Ankara'ya resmi olmayan daimi bir temsilci atamaya karar verdi. Bu yöndeki isteğini de hükümete bildirdi.³⁹ Ankara Hükümeti de kendisinin ABD tarafından resmen tanınması ve Washington'a bir temsilci göndermesi şartıyla bunun

³⁶ Fahir Armaoğlu, "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XII, Sayı 38, (1997) s.635-36.

³⁷ Bilal N Şimşir, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920- 1927)", *Bellekten*, Cilt XLI, Sayı 162, (1997), s.288-290.

³⁸ Sonyel, *a.g.e.*, s.238-239.

³⁹ BCA, 30-18-1-1 /5-17-15.

mümkün olacağını söyledi. Fakat ABD, Ankara Hükümeti'nin isteklerini kabul etmeyince ileri sürülen şartlardan vazgeçildi ve elçinin şartsız kabul edileceği bildirildi.⁴⁰ 1922 Haziran ayında Ankara'ya gelen diplomat R.Imbrie, basına verdiği demeçte, Amerikalıların Türkiye'ye olan dostça duygularını beyan etmek ve Türkleri Amerika'da tanıtmak amacıyla geldiğini, duygularının büsbütün Türklerden yana olduğunu söyledi.⁴¹

1922 yılının, Amerika'nın Türkiye politikası bakımından önemli bir olayı da, Büyük Taarruz'dan sonra Anadolu'dan kaçarak İzmir'e yığılan Rum halk ile Yunan askerlerinin tahliyesinde, İngiltere'nin, Amerikan savaş gemilerinin yardımını istemesi üzerine Amerika'nın gösterdiği tepki oldu. İngiltere'nin ısrarları üzerine, ABD Dışişleri Bakanı Hughes, İngiliz Büyükelçisi'ne şunları söyledi:

“Amerika, Anadolu'nun nüfuz bölgelerine parsellenmesinden hisse istememiştir. İstanbul'da girişilen entrikalarının hiç birine bulaşmamıştır. Yunan ordularının son 1,5 yılda (Anadolu'da) uğradığı felâketlerden de sorumlu değildir. Asıl sorumlu olan son 1,5 yıllık Avrupa diplomasisidir. Şunu da belirtmek isterim ki, İngiltere'nin İmparatorluk ihtirasları ve karşılaştığı güçlükler ne olursa olsun, Amerikan Hükümeti'nin bu ihtiraslar ve güçlüklerle bir ilgisi yoktur.”⁴²

Lozan Konferansı'nda

ABD, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa girmedeği için Türkiye ile bir barış imzalaması bahis konusu olmadı. Bununla beraber Lozan Konferansı'na bir delegasyon göndererek gözlemci olarak katıldı.⁴³ Lakin konferansa gözlemci olarak katıldığı halde, görüşmeler esnasında gözlemciliğin çok ötesine giderek aktif rol oynadı.⁴⁴ Söz konusu durum, özellikle Lord Curzon'a, Türk heyetiyle anlaşmazlık yaşadığı konularda, ABD'yi de işin içine sokma fırsatını

⁴⁰ Armaoğlu, a.g.m., s.637.

⁴¹ Salahi R Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt II, Ankara, 1991, s.240.

⁴² Armaoğlu, a.g.m., s.637.

⁴³ Haluk Ulman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)*, Ankara, 1961, s.9.

⁴⁴ Fahir Armaoğlu, “Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı”, *Bellekten*, Cilt LV, Sayı 213, (1991), s.483.

verdi. Örneğin, ABD, Rum Patrikhanesi konusunda Amerikan heyetine hiç bir talimat vermediği halde Curzon ile İsmet Paşa, Patrikhane'nin İstanbul'dan çıkarılması konusunda anlaşmazlık yaşadığında, Amerikan delegesi Child, Curzon'u destekledi. Ermeni sorunu ve Boğazlar konusunda da aynı durum gerçekleşti.⁴⁵

İsmet Paşa ise konferansın başından itibaren Müttefiklere karşı, Avrupa'nın klasik diplomasisine ve Avrupa emperyalizmine bulaşmamış olan ABD'yi kendi yanına çekmek için çaba sarf etti.⁴⁶ Amerikalı yetkililerle yaptığı görüşmede, Türk-Amerikan uyumu ve ticaret anlaşması yapılması gerektiğine dair konular üzerinde duruldu. Ayrıca İsmet Paşa ikili ilişkileri başlatmaya hazır olduğunu bildirdi.⁴⁷

Hatta o dönemde gündemde olan Chester, resmi adıyla Şarki Anadolu Demiryolları projesinin Amerika ile Türkiye arasında ekonomik açıdan yeni bir başlangıç olacağını söyledi.⁴⁸ Lakin Amerikan delegasyonu Lozan Antlaşması'nın kesin şeklini almaya başladığı ana kadar Türkiye ile yakınlaşacak herhangi bir teşebbüse girişmedi. Çünkü Türkiye ile Müttefikler arasında bir barış antlaşması imzalanacağına dair kesin bir beklenti olana kadar müzakerelere başlamak niyetinde değillerdi.⁴⁹ Nitekim Lozan Antlaşması'nın artık son halini almaya başlamasından sonra, yani Mayıs 1923'ten itibaren, Amerikalı yetkiler Türkiye ile ABD arasındaki normal ilişkileri başlatmak için müzakerelere geçilmesinin faydalı olacağını ABD Dışişleri Bakanlığı'na iletiler.⁵⁰ Gerekli izni alınmasıyla da Türkiye ile ABD arasında antlaşma yapmaya yönelik müzakereler başladı.⁵¹ Müzakereler sonucunda iki ülke arasında yeniden diplomatik münasebet tesis etmek maksadıyla 6 Ağustos 1923 tarihinde resmi adı Genel Antlaşma olan 32 maddelik

⁴⁵ Armaoğlu, *Atatürk.....*, s.638.

⁴⁶ Armaoğlu, *Amerika.....*, 483-484.

⁴⁷ *FRUS*, 1923, Volume II, Document 890, 711.672/8.

⁴⁸ Bige Sükan Yavuz "Fransız Arşiv Belgelerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 24, (1999), s.527-561.

⁴⁹ *FRUS*, 1923, Volume II, Document 890, 711.672/8.

⁵⁰ *FRUS*, 1923, Volume II, Document 898, 711.672/40.

⁵¹ Fahir Armaoğlu, "Türkiye'deki Amerikan Okulları Krizi 1927-1928 (Bir Laiklik-Milliyetçilik Olayı)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 37, (1977), s.2.

Türkiye-Amerika Lozan Antlaşması imzalandı. Yine aynı gün, bir de 12 maddelik, suçluların iadesi antlaşması imzalandı.⁵²

Diplomatik İlişkilerin Yeniden Başlaması

Yapılan antlaşmalara rağmen Türk-Amerikan resmi ilişkileri hemen başlamadı. 1927 yılına kadar Amerika'yı yarı resmi olarak yalnız Türkiye'deki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol temsil etti.⁵³ Nedeni ise Amerikan Hükümeti'nin çabasına rağmen, Amerikan Senatosu'nun Türk-Amerikan Lozan Antlaşması'nı kapitülasyonları kaldırdığı ve Ermeni sorununu dile getirmediği gerekçesiyle onaylamamasıydı. Antlaşma ile ilgili 18 Ocak 1927 tarihinde yapılan oylama 50 lehte, 34 aleyhte sonuçlanıp, antlaşmanın onaylanması için gerekli üçte iki çoğunluk sağlanamayınca, Amerikan Hükümeti, Türkiye ile diplomatik ilişkileri başka bir yolla kurmaya karar verdi.⁵⁴ Buna göre iki ülke bürokratik kanallara gitmeden, imzalayacakları sözleşme ile elçi ataması yapıp, diplomatik ilişkileri normalleştirecekti.⁵⁵ Yapılan müzakereler sonucu karşılıklı nota teatisi (modus vivendi) ile iki ülke arasında diplomatik münasebetler kurulmaya karar verildi.⁵⁶ Bu kapsamda 17 Şubat 1927 günü Türkiye adına Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, ABD adına da Amiral Bristol birbirlerine aynı metinli bir nota tevdi etti.⁵⁷ Dört maddeden ibaret olan nota başlıca şu konuları içermekteydi:

1-ABD ve Türkiye, uluslararası hukuk ilkelerine dayanarak, diplomatik ve konsolosluk ilişkileri kurmak ve mümkün olan en kısa sürede Büyükelçilerin atanmasına devam etmek konusunda anlaşmaya varacaktır.

2a-ABD ve Türkiye, özel sözleşmeler veya anlaşmalarla, kamu uluslararası hukukunun genel ilkeleri ve tam müteakabiliyet temelinde

⁵² *FRUS*, 1923, Volume II, Document 962, 711.672/170. Antlaşma maddeleri için bkz. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.89-109.

⁵³ Şimşir, *a.g.m.*, s.278-279.

⁵⁴ Armaoğlu, *Türkiye.....*, s.3.

⁵⁵ Dinç Yaylalier, "Lozan Konferansından Sonra Türk-Amerikan İlişkileri", *Türk Yurdu*, Cilt 19, Sayı 144, (1999), s.41-42.

⁵⁶ Armaoğlu, *Belgelerle.....*, s.110.

⁵⁷ *FRUS*, 1927, Volume III, Document 745, 711.672/581-583.

aralarındaki ticari ve konsolosluk ilişkileri ile ikamet koşullarını düzenleyecektir.

2b-6 Ağustos 1923 tarihli Lozan'da imzalanan antlaşmanın, ABD ve Türkiye tarafından 1 Haziran 1928 tarihinde veya öncesinde onaylanması halinde, bu antlaşmanın ekleri ile birlikte ticari ve konsolosluk ilişkilerinin düzenlenmesi ve ikamet koşullarının yerine getirilmesi gibi hükümler yerine getirilmiş sayılacaktır.

2c-ABD ve Türkiye, Lozan'da 6 Ağustos 1923'te imzalanan iade anlaşmasını, kendileri için uygun olan bir zamanda onaylanması için yetkili makamlara sunacaktır. Ayrıca vatandaşlığa alınma sözleşmesi için yapılan görüşmeler, konsolosluk sözleşmesinin yürürlüğe girmesinden itibaren altı ay içinde, ikamet sözleşmelerine göre yapılacaktır.

3-Yapılan konsolosluk sözleşmesi ile tesis ve ikamet sözleşmesinin yürürlüğe girmesi 6 Ağustos 1923'te Lozan'da imzalanan Türk-Amerikan anlaşmasının temel hükümlerine göre olacaktır. ABD vatandaşlarını Türkiye topraklarında ve Türkiye vatandaşları da ABD topraklarında bu sözleşmelere tabii olacaktır.

4- İşbu sözleşme imza gününde yürürlüğe girecektir.⁵⁸

Böylece 1917 Nisan ayından beri kesik olan resmi ilişkileri tekrar başlarken, ilişkileri geliştirmek adına geçici bir ticaret antlaşması da yürürlüğe kondu.⁵⁹ Yine Amiral Bristol, resmi ilişkiler başladıktan sonra Amerika'nın Türkiye ile yapmış olduğu Lozan Antlaşması'nı Kongre'ye onaylatmak için çaba sarf etmeye başladı. Fakat Amiral Bristol'un 1927 Mayıs ayında Çin Denizi'ndeki Amerikan Deniz Filosu'na kumandan olarak atanmasıyla bu girişim yarım kaldı. Böyle bir dönemde Amerika'nın eski Osmanlı Elçisi Gerard'ın önderliğinde, Amerikan basınında Türkiye aleyhtarı kampanya başlatılınca Mustafa Kemal, Türk basınına misillemede bulunulması direktifini verdi. Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından biri olan Ahmet Ağaoğlu kaleme aldığı makalede, Amerikalıların Zencilere ve Kızıl Derililere yaptığı zulüm ve

⁵⁸ FRUS, 1927, Volume III, Document 745, 711.672/581-583.

⁵⁹ BCA, 30-18-1-1 / 23-9-12.

işkencelerden bahsetti. Daha sonra da Amerikalılara, sözde Ermeni katliamı iddiasından vazgeçmelerini öğütledi.⁶⁰

1927 yılındaki bu olumsuz olay hariç iki ülke arasındaki ilişkiler dostça gelişti. Gerekli izin işlemleri yapıldıktan sonra,⁶¹ 12 Ekim 1927 günü ABD'nin Ankara'daki ilk Büyükelçisi J. Grew, Mustafa Kemal'e güven mektubunu sunarak göreve başladı. Türkiye'nin Washington'daki ilk Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey ise 5 Aralık 1927 günü ABD Başkanı C. Coolidge'e güven mektubunu sunarak görevin başına geçti.⁶²

Siyasi İlişkiler

Elçiler göreve başladıktan sonra siyasi ilişkiler kapsamında ilk gelişme, ikili ilişkilerde yaşanacak sorunları barışçıl yollarla çözmek amacıyla gerçekleşti. Bu ortamda J. Grew 1928'in Nisan ayının başında, Tevfik Rüştü Aras'a, ABD'nin Türkiye ile bir Hakemlik ve Uzlaşma Antlaşması imzalamak istediğini söyledi.⁶³ Teklifi kabul eden Türkiye, ABD'nin gönderdiği taslağı inceledikten sonra 13 Nisan günü kendi hakemlik ve uzlaşma önerileri kapsayan bir taslak sundu.⁶⁴ Türkiye, ABD'den taslakta geçen yerel yetki sahası kavramı ile bir sınırlandırılmaya gidilmesini istedi.⁶⁵

Lakin isteği kabul edilmedi ve görüşmelere ara verildi. Türkiye ilişkileri yumuşatmak adına 1929 Ocak ayında Washington Büyükelçisi'ni görevlendirerek görüşmelerin yeniden başlamasını sağladı.⁶⁶ Fakat ABD yönetimi yine Türkiye'nin çekincelerini gidermeyince söz konusu antlaşma, Ermenileri kapsayacak olması, antlaşma maddelerinde geçen yerel yetki sahası kavramının sınırlandırılmaması ve antlaşmanın imzalandığı tarihten önceki meseleler için de uygulanacağı gerekçesiyle imzalanmadı.⁶⁷

⁶⁰ Özgiray, *a.g.m.*, s. 60-61.

⁶¹ *BCA*, 30-18-1-1 / 24-33-2.

⁶² İsmail Soysal, "Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri", *Bellekten*, Cilt XLI, Sayı 162, (1977), s.265.

⁶³ Semih Bulut, *Türk Amerikan İlişkileri (1923-1938)*, Ankara, 2010, s. 95-96.

⁶⁴ *FRUS*, 1928, Volume III, Document 776, 711.6712A/13.

⁶⁵ *BCA*, 30-18-1-1 / 30-58-16.

⁶⁶ *BCA*, 30-18-1-2 / 1-11-22.

⁶⁷ Bulut, *a.g.e.*, s.97-98.

Türk-Amerikan siyasi ilişkilerindeki ikinci gelişme, Türkiye'nin Fransa ve ABD'nin öncülüğünde kurulan, savaşı milli politikalara alet etmeyen ve bütün anlaşmazlıkları daima barışçı vasıtalarla çözmeyi taahhüt eden Briand-Kellogg Pakti'na katılması oldu.⁶⁸ Bu konuda J.Grew, ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta başarılı bir şekilde müzakere edilirse, Türkiye'nin savaş antlaşmasının feshine taraf olmaktan memnun olacağını bildirdi.⁶⁹

Her ne kadar ABD yönetimi, Türkiye'nin paktın kurucu üyelerinden biri olması teklifini geri çevirmiş olsa da, Türkiye'nin pakta kurucu üyeler arasında yer almadan katılmasını istedi.⁷⁰ ABD'nin isteğini geri çevirmeyen Türkiye, 19 Ocak 1929 tarihinde TBMM'nin Briand Kellogg Pakti'na üyelik ile ilgili kanunu onaylamasıyla pakta dâhil oldu.⁷¹

Üçüncü gelişme ABD Genel Kurmay Başkanı Douglas Mac Arthur'un Türk ordusuna hitap etmek ve Amerikan ordusunun selam ve muhabbetlerini iletme amacıyla,⁷² 25 Eylül 1932 tarihinde 3 günlük resmi bir ziyaret için Türkiye'ye gelmesi oldu.⁷³ Amerikalı devlet adamları tarafından Türkiye'ye yapılan ziyaretler arasında en üst düzeyde olan bu ziyaret, ABD'nin Türkiye'ye verdiği önemi göstermesi bakımından önemliydi.⁷⁴ Bu arada Mac Arthur, Türk Hükümeti'nin davetlisi olmakla birlikte, Türk askeri otoriteleri tarafından da büyük bir ilgiyle karşılanmıştı.⁷⁵ Mac Arthur, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı ve Dışişleri Bakanı'nı ziyaret ettikten sonra Mustafa Kemal tarafından da kabul edildi. İkili arasında yapılan görüşmelerde

⁶⁸ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, Cilt I, İstanbul, 1994, s.221-222.

⁶⁹ *FRUS*, 1928, Volume III, Document 773, 711.6712A/5.

⁷⁰ Mehmet Sait Dilek, "Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Pakti", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, Cilt 10, Sayı 37, (2013), s. 151-152.

⁷¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, III. Devre, Cilt VII, İnikat 27, (19 Ocak 1929), s.58-59., *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1929.

⁷² *BCA*, 30-10-0-0 / 267-802-2.

⁷³ *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1932.

⁷⁴ Necdet Ekinci, "ABD Arşiv Belgeleri ve Değişen Dünya Siyasal Konjonktürünün Işığında Mac Arthur'un Türkiye Ziyareti ve İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerine Olumlu Etkisi", *Yeni Türkiye*, Sayı 44, (2002), s.510-516., Fezullah Ezer, "ABD Genelkurmay Başkanı General Mac Arthur'un Türkiye'yi Ziyareti ve Atatürk-Mac Arthur Görüşmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, (2012), s.93-99.

⁷⁵ Özgiray, *a.g.m.*, s.67.

Orman Çiftliği'nin ne şartlarda kurulduğundan, Dünya Ekonomik Buhranının iki ülkeye olan etkilerinden ve Amerikan seçimlerinden bahsedildi.⁷⁶ Ayrıca Mac Arthur, Mustafa Kemal'e Avrupa'nın vaziyeti hakkında ne düşündüğüne dair sorular yöneltti. Mustafa Kemal ise verdiği cevapta, Versay Antlaşması'nın rakipler arasındaki durumunu derinleştirdiğini, Avrupa'nın kaderini Almanya'nın belirleyeceğini söyleyerek II. Dünya Savaşı'nın çıkma ihtimalinden bahsetti.⁷⁷

Dördüncü gelişme boğazlar meselesi oldu. ABD yönetimi, Türkiye'nin 1933 yılından itibaren katıldığı uluslararası toplantılarda, değişen dünya şartları dolayısıyla Boğazlar Sözleşmesi'nin değişmesi yönünde talepte bulunması üzerine, Türkiye ile ayrı bir boğazlar sözleşmesi yapmaya karar verdi. Söz konusu istek, Büyükelçi Skinner tarafından 27 Ekim 1934'de Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'a iletili.⁷⁸ Bu istek karşısında Tefik Rüştü Aras "Amerika Birleşik Devletleri ile aynı sorumlulukları üstlenmesi koşuluyla ayrı bir Boğazlar Sözleşmesi'ni müzakere etmekten mutluluk duyacağını" söyleyerek, boğazların birlikte savunulması şartıyla böyle bir antlaşmanın mümkün olabileceği cevabını verdi.⁷⁹

Böyle bir sorumluk ABD'nin o dönemdeki politikalarına uymadığı için konu askıda bırakıldı. Hatta ABD, boğazlardan savaş gemilerinin geçişinden çok ticaret gemilerinin geçişiyle ilgilendiğinden, 22 Haziran 1936'da toplanan Montreux Konferansı'na bile katılmadı.⁸⁰ Çünkü konferansın gündeminde ticari faaliyetlerin kısıtlanacağına dair herhangi bir madde yoktu. Bu yüzden konferansa katılmayan ABD, konferans sonrası imzalanan Montreux Sözleşmesini de imzalamakta herhangi bir çekince yaşamadı.⁸¹

Ekonomik İlişkiler

Türk-Amerikan siyasi ilişkileri bu çerçevede ilerlerken, ekonomik ilişkiler açısından ilk önemli gelişme, Amerika ile kalıcı bir ticaret antlaşması imzalanana kadar daha önce yapılmış olan geçici ticaret

⁷⁶ BCA, 30-10-0-0 / 1-3-1.

⁷⁷ Cumhuriyet, 8 Kasım 1951.

⁷⁸ Bulut, a.g.e., s. 112-113.

⁷⁹ FRUS, 1934, Volume III, Document, 821, 711.672/38

⁸⁰ Ulus, 23 Haziran 1936.

⁸¹ Ulman, a.g.e., s. 17-20.

anlaşması hükümlerinin uzatılması oldu. Bu kapsamda Amerika ile yapılan geçici ticaret antlaşması 1928 Ocak ayında 3 ay,⁸² 1928 Nisan ayında 12 ay,⁸³ 1929 Nisan ayında da yeniden 12 ay daha uzatıldı.⁸⁴ Ekonomik ilişkiler açısından asıl gelişme ise, 1 Ekim 1929 tarihinde Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması'nın imzalanmasıydı. Büyükelçi J. Grew, Türkiye'ye geldiğinde, birçok Amerikalı iş adamı ihale ve imtiyaz almak için beklemekteydi. Bu sebeple, J. Grew ilk önce bu konuyla alakadar olduysa da hemen sonuç alamadı. Çünkü Amerika, Türkiye'nin gümrük ücretlerini indirmeye çalışıp, bir takım ayrıcalıklar istedi. Oysa bu konuda Mustafa Kemal'in benimsediği ilke, Lozan'da diğer ülkelere ne kadar ayrıcalık tanındıysa, Amerika'ya da ancak o kadar ayrıcalık tanımaktı.⁸⁵ Bu sebeple uzayan müzakereler nihayetinde 1 Ekim 1929 imzalanan bir Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması tamamlandı.⁸⁶ TBMM'nin 12 Nisan 1930 tarihinde onayladığı antlaşma ile taraflar birbirlerine hem ticaretle hem de gemicilik meselelerinde “en ziyade müsaadeye mazhar millet” muamelesini bahşetti.⁸⁷ Böylece karşılıklı nota verilerek yani özel antlaşmalarla yürütülen ticari faaliyetler resmi bir antlaşma çerçevesinde yürütölmeye başlandı.⁸⁸

Ekonomik ilişkilerdeki, ikinci gelişme Şükrü Saraçoğlu başkanlığındaki bir heyetin ABD ile iktisadi ve mali konularda görüşme yaparak işbirliği imkânlarını araştırmak üzere ABD'ye gönderilmesi oldu.⁸⁹ Şükrü Saraçoğlu gezi esnasında birçok mali, ticari ve sanayi kuruluşunu ziyaret etti. Bankerler meclisiyle görüştü, Türkiye'de dokumacılık sanayinin kurulması konusunda Amerikalı sermayedarlarla

⁸² BCA, 30-18-1-1 / 27-76-2.

⁸³ BCA, 30-18-1-1 / 28-25-2.; FRUS, 1928, Volume III, Document 784, 611.6731/102.

⁸⁴ BCA, 30-18-1-2 / 3 -21-6.; FRUS, 1929, Volume III, Document 897, 611.6731/125.

⁸⁵ Armaoğlu, *Atatürk.....*, s.641., Görüşmelerin içeriği ile ilgili bkz. FRUS, 1929, Volume III, Document 902, 711.672(1929)/6., FRUS, 1929, Volume III, Document 911, 711.672(1929)/23

⁸⁶ FRUS, 1929, Volume III, Document 912, 711.672(1929)/24., *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1929.

⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. FRUS, 1929, Volume III, Document 913, 813., *TBMM Zabıt Ceridesi*, III. Devre, Cilt XVIII, İnikat 46, (12 Nisan 1930), s.37-36., Armaoğlu, *Belgelerle.....*, s.113-116.

⁸⁸ Özgiray, *a.g.m.*, s.56.

⁸⁹ *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1931.

toplantılar yaptı.⁹⁰ Her ne kadar Şükrü Saraçoğlu, Amerikan sermayesini ülkeye çekme konusunda başarısız olsa da,⁹¹ Türkiye'ye dönünce izlenimlerini bir rapor halinde hükümete arz ederek pamuklu sanayinin temelini atılması yönünde önemli bir katkı sağlamış oldu.⁹² Bu dönemde ekonomideki diğer bir önemli gelişme Ford Motor Şirketi, İsveç Kibrit Tröstü, The Curtiss Wright Corporation gibi Amerikan şirketlerinin Türkiye'de yatırım yapması oldu.⁹³ Ayrıca bazı Amerikalı teknik uzmanlar da 1933 yılı boyunca çeşitli bakanlıklarda, havacılık, madencilik, gümrük işleri ve demiryollarında danışmanlık yapmak üzere aileleriyle Türkiye'ye gelerek, yaptıkları çalışmalarla Türk ekonomisine katkı sağladılar.⁹⁴

1935 yılında Türkiye, ticari antlaşmalarla diğer ülkelere verilen ithalat izinlerinin ABD'ye kayıtsız ve şartsız verilmesi kararını aldı. Bunun nedeni ise ABD'nin Türkiye'ye sattığı ürünlere göre çok daha fazla mal alması gerçeğinden hareketle, bu yöndeki ithalata kısıtlama getirmesinin önüne geçmekti. Böylece iki ülke ticari ilişkilerinde herhangi bir olumsuzluğa yer vermek istemedi.⁹⁵

Türk-Amerikan ekonomik ilişkilerine baktığımızda ticaret dengesi her zaman Türkiye'nin lehine oldu. Örneğin 1922 yılında Türkiye'nin ABD'den ithalatı 3.5 milyon dolar ve ABD'ye ihracatı 13 milyon dolar, 1938 yılında ABD'den ithalatı 13 milyon dolar ve ABD'ye ihracatı 18 milyon dolar civarındaydı. Türkiye'nin ABD'ye çoğunlukla tarım ürünleri ihraç ettiği, buna karşılık makine ve araç ithal ettiği ticaret hacminin, ABD'nin toplam ticaret hacmindeki yeri 1923-1938 dönemi boyunca hep % 0.5'in altında kaldı. Oysaki ihracat rakamlarına bakıldığında, aynı dönemde Türkiye'nin ABD'ye olan ihracatının toplamdaki payı % 10 ile %15 arasında seyretti. Türkiye'nin ABD'den ithalatının toplamdaki oranı ise 1927'de % 3.9, 1938'de % 10.5'di. Söz

⁹⁰ Gürbüz Arslan, *Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953)*, Ankara, 2017, s.76-77.

⁹¹ Ulman, *a.g.e.*, s.16-17.

⁹² Arslan, *a.g.e.*, s.77.

⁹³ Bulut, *a.g.e.*, s. 135-138.

⁹⁴ Özgiray, *a.g.m.*, s.68.

⁹⁵ BCA, 30-18-1-2 / 51-3-15.

konusu durumun en büyük katkısı, Türkiye'nin ekonomik kalkınması için gerekli dövizin bir kısmının temin edilmesi oldu.⁹⁶

Yaşanan Sorunlar

Türk-Amerikan ilişkileri siyasi ve ekonomik açıdan ilerlese de iki ülke arasında sorunlar da yok değildi. Sorunların başında Amerikan okulları, yerleşme ve ikamet, suçluların iadesi, afyon meselesi, tazminat talepleri, tabiiyet gibi konular gelmekteydi.

Amerikan okulları sorunu Büyükelçi J. Grew'in, American Board isimli kurumun isteği doğrultusunda, Türk Dışişleri Bakanlığı'na 3 Kasım 1927 tarihinde gönderdiği muhtıradaki⁹⁷ Anadolu'daki bazı Amerikan okullarının yeniden açılmasına izin verilmesine ilişkin başvuru yapmasıyla başladı.⁹⁸ Bahsi geçen okulların sayısı, 1927 yılı itibarıyla 8 olup bunların Amerikan Hükümeti ile hiç bir ilişkisi yoktu. Tamamen misyoner okulları olan bu kurumlar American Board'un gözetimi altındaydı. J. Grew'in talebi doğrultusunda Milli Eğitim ve Dışişleri Bakanlıkları ile yapılan görüşmeler sonucunda, kapalı bulunan Amerikan okullarının yeniden açılması veya satın alınması tartışılmaya başlandı. İşte böyle bir dönemde Bursa Amerikan Kız Koleji'nde okuyan 3 Türk öğrencinin Amerikalı öğretmenlerinin etkisiyle Hristiyan olması sorunu daha da karmaşık hale getirdi. Çünkü kapalı bulunan okulların açılması bir tarafa, eğitime devam eden Amerikan okullarının da din propagandası yaptığı gerekçesiyle kapatılması gündeme geldi.⁹⁹

Türk-Amerikan ilişkilerinde adeta krize dönen bu süreçte, Büyükelçi J. Grew, okulların açılması konusunda Türk Hükümeti'ne baskı yapmaya başladı. Baskı karşısında Dışişleri Bakanlığı, Amerika ile bir kriz çıkmaması için uzlaşıcı bir tutum almışsa da, Milli Eğitim Bakanlığı geri adım atmadı. Hatta Bursa Amerikan Kız Koleji'ni kapatırken, Hristiyanlık propagandası yapan 3 öğretmeni de mahkemeye verdi.¹⁰⁰ Mahkeme 3 Amerikalı öğretmene 3 gün hapis ve 3 lira para cezası verirken, Milli Eğitim Bakanlığı da Talas Koleji dışında kapalı bulunan

⁹⁶ Bulut, *a.g.m.*, s. 126-129.

⁹⁷ Armaoğlu, *Türkiye.....*, s.3.

⁹⁸ *FRUS, 1927, Volume III, Document 763, 367.1164/101.*

⁹⁹ Armaoğlu, *Türkiye.....*, s.4-11.

¹⁰⁰ Armaoğlu, *Atatürk.....*, s.639-640.

okulları açtırmadı. Açık olan okullarda ise Ahlâk, Türkiye Coğrafyası ve Türk Ticaret Hukuku dersinin Türkçe okutulması, müdür yardımcısının da Türk olması şartını getirdi.¹⁰¹ Böylece Amerikan okulları, yabancı bir kuruluşun hak ve yetkilerine sahip olarak eğitimlerini sürdürürken okul sorunu da çözüme kavuşmuş oldu.¹⁰²

Amerikan okulları sorunundan sonra Türk-Amerikan ilişkileri bakımından bir diğer tatsızlık, Türkiye'nin 1929 yılında süresi biten Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Paktı'nı iki yıl daha uzatması oldu. Bu uzatma işi Amerika'nın hiç hoşuna gitmedi.¹⁰³ Her ne kadar Amerika bu sırada infirad politikası izlese de, Sovyetler Birliği'ndeki komünist rejimden hiç hoşlanmıyordu. Bununla beraber, söz konusu antlaşmayı ciddi bir sorun haline de getirmedi.¹⁰⁴

İki ülke ilişkilerindeki sorunlardan birisi olan Yerleşme ve İkamet Sorunu ise 17 Şubat 1927 tarihinde diplomatik ilişkileri geliştirmek amacıyla verilen notanın ikinci maddesindeki iki ülkenin bir yerleşme ve ikamet antlaşmayı imzalamayı kabul etmesiyle¹⁰⁵ ortaya çıkmıştı. Alınan kararı yerine getirmek amacıyla 18 Ekim 1830'da başlayan görüşmeler¹⁰⁶ 28 Ekim 1931'de Ankara'da yapılan antlaşmayla çözüldü.¹⁰⁷ Amerikan Senatosu'nun 3 Mayıs 1932'de ve TBMM'nin ise 4 Haziran 1932'de onayladığı antlaşmaya göre, her iki ülke yerleşme ve ikamet konusunda en ziyade müsaadeye mazhar olan üçüncü bir ülkeye bahşedilmiş veya edilecek olan aynı muameleyi her şartta birbirine tanıyacaktı.¹⁰⁸ Antlaşmaya göre tasdiknamelerin Washington'da teati edilmesi gerekiyordu. Türkiye bu konuda Washington Büyükelçisine yetki vererek bir sorunu daha çözüme kavuşturdu.¹⁰⁹

¹⁰¹ Armaoğlu, *Türkiye.....*, s.24-25.

¹⁰² Özgiray, *a.g.m.*, s.69-70.

¹⁰³ Antlaşma ile ilgili Amerikan elçisinin çektiği telgraf için bkz. *FRUS*, 1929, Volume III, Document 916, 761.6711/18a

¹⁰⁴ Armaoğlu, *Atatürk.....*, s. 641.

¹⁰⁵ *FRUS*, 1927, Volume III, Document 745, 711.672/581-583.

¹⁰⁶ *FRUS*, 1930, Volume III, Document 785, 711.679/39.

¹⁰⁷ *FRUS*, 1931, Volume II, Document 1102, 711.679/74.

¹⁰⁸ Bulut, *a.g.e.*, s.169-170., *TBMM Zabıt Ceridesi*, IV. Devre, Cilt IX, İnikat 59, (4 Haziran 1932), s.62,82.

¹⁰⁹ *BCA*, 30-18-1-2 / 32-74-9.

Türkiye ile ABD arasındaki Suçluların İadesi Sorunu, Amerikan Senatosu'nun, 6 Ağustos 1923'te Lozan'da Türkiye ile Amerika arasında imza edilen suçluların iadesini de içine alan antlaşmayı imzalamaması nedeniyle ortaya çıkmıştı.¹¹⁰ Uzun bir süre antlaşmayı bekleten ABD yönetimi, 1930 yılında Türkiye'ye antlaşmayı imzalama çağrısında bulundu. Çağrıya olumlu yanıt veren hükümet, ABD ile yapılacak görüşmeler konusunda Dışişleri Bakanlığı bünyesinde bir heyet kurdu.¹¹¹ Yapılan görüşmelerde Türkiye, işlendiği takdirde iadenin gerçekleşeceği suçların listelenmesini kabul etmedi. Ayrıca tutuklama, gözaltında tutma ve nakil işlemleri masraflarının, iade talebinde bulunulan tarafça karşılanmasını istedi. Türkiye'nin bu istekleri ABD tarafından kabul edilmeyince, mesele askıya alındı. Fakat daha sonra Türkiye ile İsviçre arasındaki suçluların iadesi müzakerelerinde, İsviçre de benzer taleplerde bulununca Türkiye, ABD'ye hak verdi.¹¹² Bunun üzerine başlayan görüşmeler olumlu sonuçlandı. Amerikan Senatosu da 5 Şubat 1934 tarihinde¹¹³ gerek var olan dostluk hislerini canlandırmak, gerek uzun yıllardır onaylanmayan Türk Barış Antlaşması'nı onaylamak, gerekse kaçak banker Samuel Insull'a karşı Türkiye'deki açık kapıyı kapatmak için bu antlaşmayı onaylayarak yürürlüğe koydu.¹¹⁴ TBMM ise antlaşmayı 2 Nisan 1934 tarihinde tasdik ederken,¹¹⁵ tasdiknamenin İstanbul'da teatisi için İstanbul Valisi Muhiddin Bey görevlendirildi.¹¹⁶ Tasdiknameler, 18 Haziran 1934 tarihinde Ankara'da teati edilirken 18 Ağustos 1934 tarihinde de yürürlüğe girdi.¹¹⁷

İki ülke arasındaki diğer bir sorun olan Afyon Sorunu, ABD'nin kendi ülkesindeki uyuşturucu kullanımını azaltmak için afyon üreten ülkelere baskı yaparak, üretimlerini azaltmaya çalışması sebebiyle ortaya çıktı. Türkiye uzun bir süre afyon üretiminde kısıtlamaya gitmedi. Lakin

¹¹⁰ Özgiray, *a.g.m.*, s.70.

¹¹¹ *BCA*, 30-18-1-2 / 16-85-11.

¹¹² Bulut, *a.g.e.*, s. 181-182.

¹¹³ *FRUS*, 1934, Volume II, Document 786, 211.67/40a

¹¹⁴ Özgiray, *a.g.m.*, s.70.

¹¹⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, IV. Devre, Cilt XXI, İnikat 34, (2 Nisan 1934), s.8., *Ulus*, 3 Nisan 1934.

¹¹⁶ *BCA*, 30-18-1-2 / 44-29-15.

¹¹⁷ Bulut, *a.g.e.*, s.183.

uluslararası baskılar ve afyon üretimi nedeniyle imajına zarar gelmemesi için Türkiye, 1912 Lahey, 1925 ve 1931 Cenevre Sözleşmelerine taraf olmaya karar verdi.¹¹⁸ TBMM, 14 Ocak 1933 tarihinde söz konusu sözleşmelere taraf olmayı öngören kanunu onaylayınca bu sorun da çözülmüş oldu.¹¹⁹

Amerikalı bazı kişi ve şirketlerin I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda Türkiye'de gördükleri zararların karşılanmasını istemeleri sebebiyle ortaya çıkan Tazminat Talepleri Sorunu,¹²⁰ 25 Ekim 1934'te Türkiye ile Amerika arasında imzalanan antlaşma ile aşıldı. Antlaşmaya göre Türkiye, savaşta zarar gören Amerikan vatandaşlarına 1.3 milyon dolar ödeme yapacaktı. Ödeme planı 13 taksit şeklinde her yıl 100 bin dolar şeklinde düzenlenirken, ilk taksit ödemesi TBMM'nin bu anlaşmayı onaylanmasını takiben 1 Haziran 1936'da yapılacaktı.¹²¹

İki taraf arasında çözülemeyen tek sorun ise tabiiyet meselesiydi. ABD, büyük çoğunluğunu Ermenilerinin oluşturduğu ve sonradan Amerikan vatandaşlığına geçen eski Osmanlı vatandaşlarının, Türk topraklarına Amerikan yurttaşı olarak özgürce girip çıkmalarını ve burada ikamet edebilmelerini istiyordu. Türkiye ise bir kişinin devletin izni olmadan yani tek taraflı olarak vatandaşlığını değiştirmesini kabul etmiyordu. Nitekim bahsi geçen bu kişiler Osmanlı İmparatorluğu'ndan izin almadan Amerikan vatandaşlığına geçmişlerdi. Bu yüzden Türkiye onları Amerikan yurttaşı olarak görmediği gibi, Türkiye dahil hiçbir ülkenin yurttaşı olarak da görmüyordu. ABD yönetiminin tüm ısrarlarına rağmen bu dönemde yürütülen müzakerelerde herhangi bir neticeye varılamadı.¹²²

ABD Başkanları ile İlişkiler

Genellikle olumlu bir havada seyreden Türk-Amerikan ilişkilerinin bir diğer önemli boyutu, Mustafa Kemal ile ABD Başkanları özellikle de Roosevelt arasında kurulan dostane ilişkiler oldu. Yabancı devlet adamları ile dostane ilişkiler kurmaya önem veren Mustafa Kemal, ABD

¹¹⁸ Bulut, *a.g.e.*, s.183-187.

¹¹⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, IV. Devre, Cilt XII, İnikat 24, (14 Ocak 1933), s.94-95.

¹²⁰ Özgiray, *a.g.m.*, s.71.

¹²¹ *FRUS*, 1934, Volume II, Document 778, 73

¹²² Semih Bulut, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s.193.

Başkanları ile 1927 yılından itibaren yani resmi ilişkilerin başlamasından sonra temas kurmaya başladı.

Mustafa Kemal'in ilk temas kurduğu ABD Başkanı Coolidge'ydi. İkili arasındaki ilişkiler, resmi mektuplar, büyükelçilerin atanması, 1927 yılı Aralık ayında bir kaza sonucu batan S/4 denizaltısı nedeniyle Mustafa Kemal'in gönderdiği bir taziye telgrafı ve bunun cevabı çerçevesinde seyretti. Mustafa Kemal'in 1929 yılında ABD Başkanlığı'na seçilen Mr. Hoover ile kurduğu ilişki, yine diplomatik yazışmalar, büyükelçilerin atanması, deprem gibi felâketler dolayısıyla üzüntüleri paylaşma, resmi bayramlarda karşılıklı kutlamalar dahilinde gelişse de, ilk özel telgraflaşma iki Amerikalı havacının New York'tan havalanıp hiç bir yerde durmaksızın İstanbul'a inmesiyle gerçekleşti.¹²³

28 Temmuz 1931 günü R.Boardman ve J.Polando adlı iki Amerikalı pilot kullandıkları Cape Cod uçağıyla New York'tan havalanıp hiç bir yerde mola vermeden İstanbul Yeşilköy havaalanına iniş yapınca Mustafa Kemal, bu pilotları Yalova'da misafir etti. Oysa çok seçkin yabancılar, generaller, amiraller, bakanlar, onunla görüşme isteğinde bulduklarında bile hemen Çankaya'ya çıkamazlar, günlerce bekletilirlerdi. Mustafa Kemal'in bu iki genç pilotu davet ederek misafir etmesi, Türkiye'nin Amerika'ya karşı gösterdiği dostluğun bir göstergesiydi. Zaten Mustafa Kemal, pilotlarla görüştüktan sonra Başkan Hoover'e şu telgrafı göndermişti:

*“Amerikalı kahramanlar Türk Ulusunun kalbini sevinçle doldurmuştur. Başarmış oldukları harikulade işin sonunda bu cesur gençlerin yüzlerinde gördüğüm neşe ve azim ifadesi bana şu inancı verdi ki, insanlık için kazandıkları bir büyük zafer onlar için yalnız bir başlangıçtır. Asil ve muhterem şahsiyetiniz aracılığı ile bu büyük kahramanları yetiştiren şanlı ulusunuzu kutlamak benim için büyük bir zevktir.”*¹²⁴

Başkan Hoover da kendisine gönderilen telgrafa şu cevabı verdi: *“New York'tan İstanbul'a yaptıkları başarılı bir uçuştan sonra Amerikan pilotları Boardman ve Polando'ya karşı göstermiş olduğunuz*

¹²³ Yurdagül Yüksel, “Atatürk ve Roosevelt”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 15, Sayı 44, (1999), s.779.

¹²⁴ Özgiray, a. g. m., s.65-66.

nezaketten ötürü samimi takdirlerimi ifade etmek isterim".¹²⁵ Ayrıca Mustafa Kemal'in bu misafirperverliği Amerikan halkı ve basını tarafından büyük memnuniyetle karşılandı. Gazeteler, bu haberi birinci sayfadan aktarırken, iki ülke ilişkilerinin gelişmeye açık olduğuna dair yazılar yazdı.¹²⁶

Mustafa Kemal, bu şekilde ABD Başkanları ile ilişkilerini geliştirirken, dostane ilişkiler kurduğu asıl lider ise 4 Mart 1933 tarihinde ABD Başkanlığı'na seçilen F. Roosevelt oldu.¹²⁷ Mustafa Kemal doğrudan Roosevelt'e çektiği 4 Mart 1933 tarihli telgrafında, onu yürekten kutladığını bildirdi. Roosevelt de 10 Mart 1933 tarihli cevabi telgrafında, şahsı ve milleti adına Mustafa Kemal'e teşekkür etti. Bu şekilde başlayan dostane ilişkiler artarak devam etti. Örneğin Başkan Roosevelt'e suikast girişimi olunca, Mustafa Kemal derhal suikastı lanetleyerek Roosevelt'e geçmiş olsun dileklerini ilettili.¹²⁸

Ayrıca, Mustafa Kemal 1933 Mart ayında Los Angeles'ta meydana gelen, büyük can ve mal kaybına sebep olan deprem dolayısıyla, Roosevelt'e mesaj göndererek kendisinin ve Türk Milletinin üzüntülerini dile getirdi. 1933 Nisan ayında Akron adlı yolcu zeplininin düşmesi üzerine gönderdiği mesajda, yine kendisinin ve Türk Milletinin üzüntülerini iletirken Amerika için "dost ve büyük millet" deyimini kullandı. Roosevelt de, cevabında "en kıymet şinas" teşekkürlerini sundu. Cumhuriyet'in 10. yıldönümünde ise, Roosevelt beklenmedik bir jest yaparak Washington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey'in 19 Ekim 1933 akşamı New York da düzenlediği davete bir mesaj yollayarak Mustafa Kemal'in dünyanın istikrar ve sulhu için attığı adımları Amerikan Milletinin sempatik bir alâka ile takip ettiğini söyledi. Mustafa Kemal ise bu mesajı cevabında, Türk Milletinin, Amerika'ya ve onların kudretli Reisine karşı sınırsız bir sevgi hissettiğini ifade etti. Başkan Roosevelt, 29 Ekim 1933 günü gönderdiği kutlama mesajında da, "Geçen 10 sene zarfında Mustafa Kemal'in faal ve şuurlu idaresi altında Türkiye, dünyanın en ileri milletleri arasına girmekle kalmayıp, barışında başlıca lideri olmuştur" dedi. Mustafa Kemal de verdiği

¹²⁵ Özgiray, *a.g.m.*, s.66.

¹²⁶ *BCA*, 30-10-0-0 / 267-801-17.

¹²⁷ *Cumhuriyet*, 4 Mart 1933.

¹²⁸ Yüksel, *a.g.m.*, s.779.

cevapta, “*Büyük Amerika Cumhuriyeti'nin mümtaz Reisinden bu bayram günlerinde gelen dostluk sözleri, bütün Türk Milletince hiss olunacaktır. Şahsi minnettarlığıma ve çok samimi dostluk temenniyatıma itimat buyrulmasını Zatı Devletlerinden rica ederim*” dedi.¹²⁹

1934 yılı, Roosevelt'in Türkiye ile ilgili başka bir jestine şahit oldu. Amerika Başkanları, her yıl Ocak ayında yabancı diplomatlara bir yemek verdiği için, Roosevelt de 11 Ocak akşamı Beyaz Saray'da böyle bir yemek verdi. Büyükelçi Ahmet Muhtar Bey, diplomatların duayeni olduğundan Bayan Roosevelt'e yemek masasına eşlik etti ve yemekte de onun sağ tarafına oturdu. Yemekten sonra ise Roosevelt, yabancı diplomatlar içinden sadece Ahmet Muhtar Bey'i yanına çağırarak, onunla yemek sonrası düzenlenecek konser başlayana kadar yani yaklaşık 30 dakika baş başa sohbet etti. O sırada, Türkiye'deki inkılâplar hakkında kendisinden bilgi aldı.¹³⁰

1935 yılında iki lider arasında yeni bir samimiyet olayı daha meydana geldi. 1935 yılı Mart ayında, ABD Büyükelçisi (Robert P.Skinner) Dışişleri Bakanlığı'na başvurarak, Başkan Roosevelt'in pul koleksiyonuna çok meraklı olduğunu, bu sebepten, yeni çıkacak Türk pullarından bir takımını parası ile satın almak istediklerini bildirdi.¹³¹ Mustafa Kemal Atatürk bunu öğrenince, Türk pullarından bir takım yaptırıp Roosevelt'e gönderdi.¹³² Bu jest karşısında Başkan Roosevelt, Mustafa Kemal Atatürk'e yazdığı bir mektupta, “*Nâdir olan istirahat zamanlarımda, bana göndermek lütfunda bulunduğunuz Türk posta pulları koleksiyonumu seyretmekteyim. Bunlar üzerine resmedilmiş olan manzaraları, bir gün kendi gözlerimle görmeyi ümit ediyorum*” ifadelerini kullandı.¹³³

Birbirlerinin milli günleri kutlamayı hiç ihmal etmeyen iki lider, yine başkanlık seçimleri dolayısıyla birbirini tebrik etmekten geri kalmadı. Örneğin Mustafa Kemal Atatürk, 1935 yılında 4. kez Türkiye Cumhurbaşkanı, Roosevelt de 1936 yılında ikinci kez ABD Başkanı

¹²⁹ Armaoğlu, *Atatürk.....*, s.642-644.

¹³⁰ Armaoğlu, *Atatürk.....*, s.644.

¹³¹ Armaoğlu, *Atatürk.....*, s.644-645.

¹³² Yüksel, *a.g.m.*, s.782.

¹³³ Armaoğlu, *Atatürk.....*, s. 644-645.

seçildiğinde, her iki lider yine birbirlerine mektuplar, telgraflar gönderdi.¹³⁴

1937 yılı iki başkan arasındaki dostluğun daha da arttığı bir yıl oldu. Şöyle ki 1937 yılında Türkiye ve Atatürk devrimleri hakkında bir film hazırlayan Amerikalı J. Bryan, Mustafa Kemal Atatürk'ün Florya'da küçük Ülkü ile plajda oynarken filmini de çekti. Hazırladığı filmin bir kopyasını da Amerika'ya dönünce Başkan Roosevelt'e verdi.¹³⁵ Türkiye ile ilgili filmler gerek Roosevelt gerekse Amerikan halkı üzerinde olumlu etki yaptı.¹³⁶

Filmden çok etkilenen Roosevelt, bu konudaki düşüncelerini 6 Nisan 1937 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'e bir mektup yazarak ifade etti. Mektubunda, Bay J. Bryan tarafından çekilmiş olan filmi izlediğini, Mustafa Kemal Atatürk'ün kısa bir zamanda gerçekleştirmiş olduğu yeniliklerden çok etkilendiğini, Ülkü ile oynarken çekilmiş olan resimleri seyrederken bahtiyar olduğunu, bir gün tanışma fırsatı bulmayı ümit ettiğini söyledi. Mustafa Kemal Atatürk de bu samimi mektuba verdiği cevapta, Roosevelt'in mektubunu büyük bir sevinçle aldığını, fırsattan istifade ABD hakkındaki hayranlığını tekrar belirtmek istediğini, Roosevelt'i Türkiye'de selamlayacağı günü sabırsızlıkla beklediğini belirtti. Mektupların bir başka önemli yanı da, her liderin de şimdiye kadar mesajlarının altına sadece isimlerini yazarken, Roosevelt'in, söz konusu mektubunun altına isminden önce "Yours Faithfully" yani "Vefakârınız" diye yazmış olması ve Mustafa Kemal Atatürk'ün de cevabi mektubunun altına, isminden önce "Vefakârınız" ibaresini koymuş olmasıydı.¹³⁷

Bu arada iki liderin buluşma arzusu gerçekleşmedi. Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938 tarihinde vefat edince,¹³⁸ Dışişleri Bakanı Cordell Hull, Washington'daki Türkiye Büyükelçiliği'ne giderek "*Atatürk'ün vefatından dolayı Amerikan Hükümeti'nin fevkalâde müteessir bulunduğunu ve bu ziyanın yalnız Türk Milletine ve*

¹³⁴ Yüksel, *a.g.m.*, s. 782.

¹³⁵ Armaoğlu, *Atatürk.....*, s.645., Yüksel, *a.g.m.*, s.782.

¹³⁶ BCA, 30-10-0-0 / 268-804-4.

¹³⁷ Armaoğlu, *Atatürk.....*, s.645., Yüksel, *a.g.m.*, s.783-784.

¹³⁸ *Ulus*, 11 Kasım 1938.

hudutlarına inhisar etmeyerek sahasının çok vâsi olduğunu” belirtti.¹³⁹ Başkan Roosevelt de, Dışişleri Bakanlığı’ndan bir yetkili vasıtasıyla kartını Büyükelçiliğe bıraktı. Başkan Roosevelt, TBMM Başkanı’na çektiği başsağlığı mesajında en derin üzüntülerini bildirerek Mustafa Kemal Atatürk’ün “tüm dünyanın saygısını kazanmış” bir lider olduğunu söyledi. Cenaze töreninde ise kendisini temsil etmek üzere Ankara’daki Amerikan büyükelçisi Mac Murray’ı özel olarak görevlendirdi.¹⁴⁰

Cenaze töreninde, Başkan Roosevelt’i sadece Ankara Büyükelçisi Mac Murray’ın temsil etmesi, iki lider arasındaki dostluk ve yakınlık ilişkiler dolayısıyla, Türk Hükümeti’nde bir burukluğa sebep oldu. Lakin Amerikan Hükümeti’nin iki ülke arasındaki mesafe dolayısıyla, daha geniş bir katılım imkânının bulunamadığını bildirilmesi üzerine, Türkiye bu konuyu büyütmemeyi uygun gördü.¹⁴¹

Bu arada, Türkiye ve ABD arasında devam eden olumlu havanın etkisiyle iki ülke arasında yeni bir ticaret antlaşması imzalanması için 1938 yılında başlayan görüşmeler,¹⁴² olumlu bir şekilde sonuçlanmış, Türkiye ile Amerika arasında 1 Nisan 1939 tarihinde yeni bir Ticaret Antlaşması imzalanmıştı.¹⁴³ Bakanlar Kurulu’nun 5 Mayıs 1939 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesini kabul ettiği,¹⁴⁴ TBMM’nin ise 16 Haziran 1939 tarihinde onayladığı antlaşma da, 1929 Ticaret ve Seyrüsefain Anlaşması’nda olduğu gibi “en ziyade müsaadeye mazhar millet” ilkesi kabul edildi.¹⁴⁵ Bundan sonraki ABD ile Türkiye arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler 1939 Antlaşması doğrultusunda devam edecek olup 1929 tarihli Ticaret ve Seyrüsefain Antlaşması da yürürlükte kalacaktı.¹⁴⁶

Sonuç olarak bu dönemde gerek siyasi gelişmeler, gerek ekonomik gelişmeler, gerekse iki lider arasında kurulan dostluklar, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkiledi. II. Dünya Savaşı

¹³⁹ *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1938.

¹⁴⁰ Armaoğlu, *Atatürk.....*, s.646-647., Yüksel, *a.g.m.*, s.784.

¹⁴¹ Armaoğlu, *Atatürk.....*, s.647.

¹⁴² *FRUS*, 1938, Volume II, Document 862, 611.6731/256., *FRUS*, 1938, Volume II, Document 864, 611.6731/343a.

¹⁴³ *Cumhuriyet*, 2 Nisan 1939.

¹⁴⁴ *BCA*, 30-18-1-2 / 86-37-17.

¹⁴⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, VI. Devre, Cilt III, İnikat 27 (16 Haziran 1939), s.181-182.

¹⁴⁶ Armaoğlu, *Belgelerle.....*, s.117-124.

başladığı zaman, iki ülke arasındaki durum olumlu bir havada seyretmekteydi.

II. Dünya Savaşı Yıllarında Türk-Amerikan İlişkileri

Almanya'nın 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya saldırmalarıyla başlayan II. Dünya Savaşı'nda¹⁴⁷ Türkiye'nin önceliği savaş dışı kalmak ve savaşın Balkanlara yayılmasını önlemektir. Savaşın başında tarafsız bir politika izlemeyi tercih eden ABD ise 7 Aralık 1941'de meydana gelen Pearl Harbour baskınından¹⁴⁸ sonra tüm dikkatini Mihver Devletlerini mağlup etmeye verdi. Türkiye ve ABD'nin amaçlarının farklı olduğu böyle bir süreçte, bazen iki ülke arasında işbirliği imkânları araştırıldı, bazen Türkiye'ye yardım yapıldı, bazen de fikir ayrılıkları oluştu. Bu dönemde yaşanan gelişmelere bakacak olursak:

Balkan Birliği Kurma Girişimi

II. Dünya Savaşı'nda Türk-Amerikan ilişkilerindeki ilk işbirliği olasılığı, Balkan Birliği kurma çalışmaları esnasında gündeme geldi. Savaşın ilerlemesiyle birlikte Almanya'nın Balkanlarla ilgilenmesi ve Romanya'ya sızma girişimleri hem Türkiye'yi hem de Balkanların Alman hâkimiyeti altına girmesinden korkan Sovyetler Birliği'ni endişelendirdi. Balkanlarda Alman-Sovyet rekabetinin başladığını sezen Türkiye, fırsattan faydalanarak Balkanların statükosunu teminat altına almak amacıyla, Balkanlarda Alman nüfuzu altına girmemiş devletlerle birlikte Sovyetler Birliği'nin de katılacağı bir birlik kurmak istedi. Ancak büyük devletler tarafından desteklenmeyen böyle bir birliğin başarı kazanamayacağını düşünen Türkiye, kurmayı tasarladığı Balkan Birliği'ne yalnız Sovyetler Birliği'ni almakla yetinmeyip ABD'nin desteğini de almak istedi.¹⁴⁹

Bu kapsamda Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün 9 Ekim 1940 tarihinde ABD Dışişleri Bakan Yardımcılarından Mr. Berle ile bir görüşme yaptı. Münir Ertegün, yapılan görüşmede Alman askerlerin Romanya'ya yaklaşması sebebiyle Balkanların güvenliğinin tehlikeye girdiğini, Türkiye'nin bölgeye yapılacak saldırıyı önlemek için Rusya, Yunanistan ve Bulgaristan'ında katılımıyla bir birlik kurmayı

¹⁴⁷ *Ulus*, 2 Eylül 1939.

¹⁴⁸ *Ulus*, 8 Aralık 1941.

¹⁴⁹ Ulman, *a.g.e.*, s.27-29.

düşündüğünü söyledi. Lakin böyle bir durumda ABD'nin desteğini görmek istediğini ve bu şekilde Alman saldırısını durdurmak için bir fırsat yakalanacağını belirtti.¹⁵⁰ Hatta bu sayede Almanya'nın Ortadoğu üzerinden Süveyş'e sarkması da engellenecekti. Fakat Türkiye'nin hazırladığı plan, ABD yönetimi tarafından gerektiği gibi desteklenmedi.¹⁵¹ Mr. Berle, Alman-Sovyet münasebetlerinin gittikçe bozulduğunu kabul etmekle beraber, Sovyetler Birliği'nin Almanya ile çatışmaktan kaçınacağını ve aksini yapmaya mecbur bırakılıncaya kadar bu devletle işbirliğine devam edeceğini söyledi. Açıkçası Mr. Berle, ABD'yi savaşa sürükleyecek herhangi bir adım atmamak için Türkiye'nin aradığı desteği vermedi.¹⁵²

Türkiye'nin kuramadığı Balkan Birliği fikri, İtalya'nın 28 Ekim 1940 tarihinde Yunanistan'a saldırmasından¹⁵³ sonra İngiltere tarafından ele alındı. İngiltere, Almanya'nın Romanya'ya girdikten sonra askerlerini Bulgaristan'dan geçirmesinden ve Yunanistan'daki İtalyan kuvvetleriyle birleşerek bütün Balkanlara hâkim olmasından korkuyordu. Böyle bir durum, Almanya'ya, Ortadoğu'ya giden yolu açabilirdi. İşte İngiltere, söz konusu tehlikeyi önlemek için Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında bir Balkan Birliği kurmayı düşündü. İngiltere'nin Balkanlarda birlik kurmayı düşündüğü bu günlerde, savaşın Avrupa'da aldığı durumdan endişelenen ABD, Balkanlar ile yakından ilgilenmeye karar verdi. Bu kapsamda Başkan Roosevelt, 1941 Ocak ayında Albay J. Donovan'ı bölgeye bir tetkik gezisine gönderdi.¹⁵⁴

Türkiye'ye 1 Şubat 1941 günü gelen Albay Donovan yaptığı görüşmelerde,¹⁵⁵ Amerika'nın İngiltere'ye elinden gelen bütün yardımı yapmaya kararlı olduğunu, aynı şekilde Hitler'e direnecek bütün ülkelere de yardım yapılacağını, bu nedenle Hitler'e karşı koymak gerektiğini söyledi.¹⁵⁶ Roosevelt ise 9 Şubat tarihinde İsmet İnönü'ye gönderdiği mesajda, İngiltere'nin kazanacağına inandığını, Amerika'da

¹⁵⁰ *FRUS*, 1940, Volume III, Document 891, 740.0011/6126

¹⁵¹ Fahir Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, (1958), s.152.

¹⁵² Ulman, *a.g.e.*, s.29.

¹⁵³ *Ulus*, 29 Ekim 1940.

¹⁵⁴ Ulman, *a.g.e.*, s.30-31.

¹⁵⁵ *Cumhuriyet*, 1-4 Şubat 1941.

¹⁵⁶ İsmail Soysal, "Cevat Açıkalin"ın Anıları", *Bellekten*, Cilt LVI, Sayı 217, (1992), s.1071.

savaş malzemesi üretiminin giderek arttığını, İngiliz isteklerini karşılayacak tesislerin yapımının nihai zafere kadar artarak devam edeceğini söyleyerek,¹⁵⁷ Türkiye'nin de savaşa dahil olması yönünde çağrıda bulundu.

Tüm bu istekler karşısında Türkiye, ABD ve İngiltere'nin ideallerini tam olarak desteklediğini, fakat savaşa hazır olmaması nedeniyle herhangi bir taahhüde girişmeyeceğini açıkladı.¹⁵⁸ Böylece Türkiye, ABD'nin isteğine rağmen Balkan Birliği'nin kurulması konusunda İngiltere'ye gerekli desteği vermedi.

Türkiye'nin Ödünç Verme ve Kiralama Programı'na Alınması

Türkiye'nin Balkan Birliği kurulması konusunda olumsuz tavrına rağmen ABD, özellikle İngiltere'nin talebi üzerine Ödünç Verme ve Kiralama Programı kapsamında 1941 Mart ayından itibaren Türkiye'ye yardım göndermeye başladı.¹⁵⁹ ABD'nin amacı, İngiltere'nin Türkiye üzerindeki askeri sorumluluklarını yerine getirememesinden dolayı, Türkiye'ye askeri yardımda bulunarak, savaşta tarafsızlığını ilan etmiş bulunan bu ülkenin, Almanya karşısında direnme gücünü artırmaktı. Çünkü ABD, Almanya'nın himayesinde oluşacak bir Avrupa sistemini ulusal çıkarları açısından tehlikeli bulmaktaydı. Bununla birlikte Başkan Roosevelt, Türkiye ile İngiltere arasında devam eden yakın ilişkileri göz önünde bulundurarak, Türkiye'ye yapacakları yardımların doğrudan Amerika tarafından değil, İngiltere aracılığıyla dağıtılmasını uygun gördü.¹⁶⁰ Böylece Türkiye, İngiltere aracılığıyla Ödünç Verme ve Kiralama Programı'ndan yararlanmaya başlarken, Türk-Amerikan ilişkileri de yeni bir zemine oturdu.

Türkiye'nin Ödünç Verme ve Kiralama Programı'ndan Çıkarılması ve Yeniden Dâhil Edilmesi

ABD ile Türkiye'yi karşı karşıya getiren ve ilişkilerde kırılmaya yol açan ilk gelişme, Türk-Alman Saldırmazlık Paktı nedeniyle yaşandı. Almanya, Sovyetler Birliği'ne karşı açacağı savaşta, Türkiye'nin

¹⁵⁷ *FRUS*, 1941, Volume III, Document 881, 740.0011/8231b.

¹⁵⁸ Arslan, *a.g.e.*, s. 148.

¹⁵⁹ *FRUS*, 1941, Volume III, Document 911, 740.0011/10171.

¹⁶⁰ Nuri Karakaş, "Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Yardımlarında Türkiye", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXIV, Sayı 1, (2009), s.23-24.

tarafsızlığına önem verdiği için Türkiye ile bir saldırmazlık paktı imzalamak istiyordu.¹⁶¹ İki ülke arasında saldırmazlık paktının imzalanacağını İngilizlerden öğrenen ABD Dışişleri Bakanı C. Hull,¹⁶² 15 Haziran 1941'de Ödünç Verme ve Kiralama yardımlarından faydalanan Türkiye'ye, herhangi bir politika değişikliğine giderse, bu yardımların kesileceği uyarısında bulunarak paktın imzalanmasını engellemek istedi.¹⁶³ Aynı gün, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Mac Murray'a gönderdiği telgrafta da, "Türk Hükümeti'ne böyle bir paktın ABD kamuoyunda çok kötü etkiler yapacağını bildiriniz" talimatını verdi.¹⁶⁴

Talimat doğrultusunda Mac Murray, 18 Haziran 1941 sabahı Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu ziyaret ederek Türk-Alman Antlaşması'nın Amerika'da yanlış yorumlara yol açacağına, Amerikan kamuoyu üzerinde kötü tesirler bırakacağına işaret etti. Ayrıca, Şükrü Saraçoğlu'nun, Amerikan basın temsilcilerine bir açıklama yapmasının çok yararlı olacağını belirtti. Şükrü Saraçoğlu cevaben, Türkiye'nin İngiltere'nin müttefiki olarak kalmakta devam edeceğini, İngiltere Hükümeti'nin bilgisi ve rızası ile 6 hafta önce başlayan görüşmeler boyunca İngilizlere devamlı olarak bilgi verildiğini ifade etti. Aslında görüşmelerin uzamasına, antlaşmanın giriş kısmına İngiltere ile olan ittifaka zarar vermeyecek bir cümlenin yer almasında Türk Hükümeti'nin ısrar etmesinin sebep olduğunu belirterek antlaşmanın hükümlerini Büyükelçiye açıkladı.¹⁶⁵

Görüşme bittikten sonra Şükrü Saraçoğlu, Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papan ile bir araya gelerek, Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nı imzaladı.¹⁶⁶ Daha sonra da Büyükelçi Münir Ertegün vasıtasıyla ABD Dışişleri Bakanı'na antlaşmanın içeriği hakkında bilgi verildi. Yapılan görüşmede Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nın Türkiye'nin İngiltere'ye karşı olan yükümlülüklerine aykırı olmadığı, Türkiye'nin

¹⁶¹ Armaoğlu, *İkinci.....*, s.159.

¹⁶² *FRUS*, 1941, Volume III, Document 927, 740.0011/19391., *FRUS*, 1941, Volume III, Document 929, 740.0011/12105

¹⁶³ Karakaş, *a.g.m.*, s.24.

¹⁶⁴ Cüneyt Arcaayürek, *İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephe Türkiye*, İstanbul, 2010, s.125.

¹⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*, Ankara, 1973, s.120.

¹⁶⁶ *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1941.

İngiltere'ye karşı herhangi bir eylem için topraklarının kullanılmasına izin vermeyeceğinden bahsedildi.¹⁶⁷

Buna rağmen Türk-Alman Saldırmazlık Paktı, İngiltere'den çok ABD'yi kızdırdı. Çünkü İngiltere, saldırmazlık paktına Türkiye'yi Almanya'nın kucağına atmamak için ciddi bir tepki göstermedi. Oysa ABD yönetimi, İngiltere'nin tüm itirazlarına rağmen Türkiye'yi Ödünç Verme ve Kiralama Programı kapsamında çıkartarak tepkisini gösterdi. Ayrıca saldırmazlık paktı dolayısıyla Türkiye'ye güveni azaldığı için uzun bir müddet Türkiye'ye yardım göndermeye yanaşmadı. Şüphesiz ABD'nin bu kararı almasında gittikçe güçlenen Almanya karşısında, Türkiye'nin Alman baskısına karşı koyamayacağı, bu nedenle Almanya'nın kucağına düşebilecek bir devlete yardım yapmanın lüzumsuz olduğu düşüncesinin de etkisi oldu.¹⁶⁸ Böylece Türk-Amerikan ilişkilerinde bir soğukluk başlarken özellikle Türkiye'nin 9 Ekim 1941 de Almanya ile bir krom anlaşması yapması,¹⁶⁹ iki ülke ilişkilerini biraz daha gerilmesine sebep oldu.

Türkiye'ye kızgınlığı artan ABD, gerek İngiltere'nin Türkiye'nin Alman baskısına direnmesi için desteklenmesi gerektiği şeklindeki tavsiyeleri, gerekse 1941 yılı sonlarına doğru savaşın aldığı durum üzerine vermiş olduğu kararı gözden geçirdi.¹⁷⁰ 3 Aralık 1941 tarihinden itibaren Türkiye'ye yardım göndermeye başlayarak Türkiye'yi yeniden Ödünç Verme ve Kiralama Programı'na dâhil etti. Bununla ilgili ABD Hükümeti şu açıklamayı yaptı: "*Reis Roosevelt, Türkiye'nin müdafaasının Birleşik Devletlerin müdafaası için hayati ehemmiyette olduğunu bildirmiş ve Türkiye'nin ihtiyaçlarının mümkün olduğu kadar süratle tatminini emretmiştir.*"¹⁷¹ Bunun üzerine Türkiye Büyükelçisi, ABD'ye Türkiye'ye duyduğu güven ve yaptığı yardım nedeniyle teşekkür ederek, Türkiye adına duyduğu memnuniyeti dile getirdi.¹⁷²

¹⁶⁷ FRUS, 1941, Volume III, Document 941, 762.6711/17

¹⁶⁸ Ulman, *a.g.e.*, s.34-36.

¹⁶⁹ FRUS, 1941, Volume III, Document, 1032, 662.6731/147., *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1941.

¹⁷⁰ Ulman, *a.g.e.*, s.36.

¹⁷¹ *Ulus*, 5 Aralık 1941.

¹⁷² FRUS, 1941, Volume III, Document 1001, 867.24/222.

ABD'nin II. Dünya Savaşı'na Girmesinden Sonra

ABD savaşa girdikten sonra ilk iki yıl Türk-Amerikan ilişkilerinde herhangi bir olumsuzluk meydana gelmedi. Hatta ABD, önce İngiltere'nin sonra da Sovyetler Birliği'nin "Türkiye'nin savaşa katılması konusunda Türkiye'ye baskı yapılmalı" şeklindeki görüşlerini desteklemeyerek, Türkiye'nin savaş dışı kalmasına yardımcı oldu. Çünkü Quebec Konferansı'nda, İngiltere, Almanya'ya karşı ikinci cephenin Türkiye'nin de savaşa katılmasıyla Balkanlarda açılması yönünde görüş bildirdi. Fakat ABD, bu isteği kabul etmeyerek ikinci cephenin Normandiya kıyılarında açılmasını savundu. Moskova Konferansı'nda, Sovyetler Birliği'nin Türkiye savaşa katılmalı yönündeki talebini de, savaş esnasında tüm dikkatini Batı Avrupa çıkarmasına verecek olmasından dolayı, Türkiye'ye gerekli askeri desteği sağlayamayacağı için kabul etmedi.¹⁷³ Yine ABD, Tahran Konferansı'nda, İngiltere ve Sovyet Rusya ile Türkiye'nin 1943 yılı sonuna kadar savaşa katılması yönünde fikir birliğine varmış olsa da,¹⁷⁴ 4-6 Aralık 1943'te Kahire'de yapılan görüşmeler sırasında Türkiye'nin tarafsız eylemlerde bulunarak savaş dışı kalma durumunun devam etmesinin daha faydalı olacağını söyledi.¹⁷⁵

ABD'nin Türkiye'nin Mihver Devletleriyle İlişisini Kemesi Yönünde Baskı Yapması

İngiltere, Kahire görüşmelerinde Türkiye'nin savaşa katılmayı elinde yeterli araç ve gereç olmadığından dolayı uygun görmemesi üzerine, askeri açıdan değerlendirmelerde bulunmak amacıyla 7 Ocak 1944 tarihinde Türkiye'ye bir heyet gönderdi. Yaklaşık bir ay Türkiye'de kalan İngiliz Heyeti, Türkiye'yi savaşa dâhil etme konusunda başarılı olamadı.¹⁷⁶ Bunun üzerine İngiliz makamları, ilk önce ABD'li yetkililere Türklerin savaşa girmesi konusunda sadece kendilerinin baskı yaptığını,

¹⁷³ Mehmet Gönübol, vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara, 1996, s.171-178.

¹⁷⁴ *FRUS*, 1943, The Conferences at Cairo and Tehran, Document 424,

¹⁷⁵ *FRUS*, 1943, The Conferences at Cairo and Tehran, Document 456., *FRUS*, 1943, The Conferences at Cairo and Tehran, Document 509., *Ulus*, 8 Aralık 1943.

¹⁷⁶ *İkinci Dünya Savaşı...*, s.209-210.

ABD'nin ise çok daha yumuşak bir tutum sergilediğini söyleyerek, bu tutumu değiştirmeleri yönünde ricada bulundu.¹⁷⁷

Arkasından da Türkiye'ye savaş malzemesi gönderimini durdurma kararı alarak, Ankara'daki Büyükelçisi K. Hugessen'e Türk yetkililerle her türlü ilişkiyi kesmesi yönünde talimat gönderdi. İngiltere, ayrıca Amerika'dan da aynı şekilde davranmasını istedi. Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'deki Büyükelçisi Steinhardt'a Türklerle olan ilişkilerini azaltması yönünde bir direktif verdi. Direktiften kısa bir süre sonra da İngiltere ile birlikte, Türkiye'ye askeri malzeme gönderimini durdurdu.¹⁷⁸ Hatta Türkiye'nin Almanya'ya krom sevkiyatı artınca İngiltere ile birlikte Türkiye'yi protesto kararı alarak, söz konusu satıştan duyduğu rahatsızlığı açıkça ortaya koydu.¹⁷⁹

1944 yılının Nisan ayı, Müttefik Devletlerin, Almanya'ya yapılan krom ihracatını bitirmesi veya en azından azaltması konusunda Türkiye üzerindeki baskıları ile geçti.¹⁸⁰ Baskının bu ay içinde şiddetlenmesinin sebebi, Türk-Alman Ticaret Antlaşması'nın 30 Nisan 1944'te sona ermesiydi. Önce ABD Dışişleri Bakanı C. Hull, 9 Nisan'da yaptığı bir konuşmada, bütün tarafsız ülkelerden Almanya ile ticari ilişkileri kesmelerini istedi. 14 Nisan günü de Amerikan Büyükelçisi Steinhardt ile İngiliz Büyükelçisi K. Hugessen, Türkiye'ye bir nota göndererek Almanya'ya stratejik madenler vermeye devam ettiği takdirde, Müttefiklerin Türkiye'ye karşı diğer tarafsızlara uyguladıkları abluka tedbirlerini uygulayacaklarını bildirdiler.¹⁸¹ Baskılar karşısında Türkiye, İngiltere ve Amerika'ya yakınlaşmak ve onlarla işbirliği yapmak adına 20 Nisan 1944 tarihinde Almanya'ya krom ihracatını durdurdu.¹⁸²

Krom meselesi çözüldükten sonra Müttefikler bu defa da Türkiye'nin Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmesi konusunu ele

¹⁷⁷ *FRUS*, 1944, Volume V, Document 879, 740.0011/32769.

¹⁷⁸ Karakaş, *a.g.m.*, s.40-41.

¹⁷⁹ *FRUS*, 1944, Volume V, Document 886, 811.20/838., *FRUS*, 1944, Volume V, Document 887, 811.20/927.

¹⁸⁰ *FRUS*, 1944, Volume V, Document 891, 811.20/981., *FRUS*, 1944, Volume V, Document 904, 811.20/1010.

¹⁸¹ Gönlübol, vd, *a.g.e.*, s.181-182.

¹⁸² *Ulus*, 21 Nisan 1944.

alarak,¹⁸³ bu konuda Türkiye'ye baskı yapmaya başladılar. Müttefiklere göre Almanya'ya karşı ikinci cephe açıldığı için Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini kesme zamanı gelmişti. Bu gerçekleştiği takdirde, Sovyetler Birliği, Türk toprakları üzerinden yüksek irtifa uçuşları yapabilecek, Türkiye'den 2 bine yakın Mihver ajanı sınır dışı edilebilecek, Türk hava ve deniz üslerinin kullanılması sağlanabilecekti.¹⁸⁴ Nihayetinde krom meselesinde olduğu gibi Türkiye, Müttefik Devletlere yakınlaşmak ve onlarla işbirliği yapmak adına 2 Ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti.¹⁸⁵

Türkiye'nin Japonya ile diplomatik ve ticari ilişkilerini kesmesi ise 1945 Ocak ayında oldu. Aslında ABD, 1944 Aralık ayında propaganda amaçlı olarak Türkiye'nin Japonya'ya savaş ilan etmesi için girişimde bulundu. Ancak İngiltere, Türkiye henüz Almanya'ya savaş ilan etmediği için bunu erken buldu.¹⁸⁶ Ayrıca Türkiye'nin, Japonlara karşı operasyonlara hiçbir katkı sağlayamayacağı gerekçesiyle, Türkiye'nin Japonya ile ilişkilerini kesmesinin daha uygun olacağını bildirdi.¹⁸⁷

Bunun üzerine Amerika, 27 Aralık'ta Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, Türkiye'den Japonya ile olan tüm ekonomik ve diplomatik ilişkileri koparmasını istedi.¹⁸⁸ Bu istek karşısında TBMM, 3 Ocak 1945 tarihinde yaptığı toplantıda Japonya ile diplomatik ve ticari ilişkilerini 6 Ocak 1945 tarihi itibarı ile kesme kararı aldı.¹⁸⁹

Türk-Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Antlaşması

Türkiye'nin artık müttefiklerin yanında yer almasıyla birlikte, Türkiye ile Amerika arasında karşılıklı bir yardım antlaşması imzalamaya yönelik başlayan Ödünç Verme ve Kiralama Antlaşması görüşmeleri hızlandı. Yalnız Türkiye, Amerikan kökenli mallar için

¹⁸³ *FRUS*, 1944, Volume V, Document 940, 740.0011/7-1244., *FRUS*, 1944, Volume V, Document 938, 740.0011/7-1144.

¹⁸⁴ Gönübol, vd, *a.g.e.*, s.182.

¹⁸⁵ *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1944.

¹⁸⁶ Zehra Önder, *II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, çev. Leyla Uslu, İstanbul, 2010, s.300.

¹⁸⁷ *FRUS*, 1944, Volume V, Document 965, 767.94/12-1544.

¹⁸⁸ *FRUS*, 1944, Volume V, Document, 967, 767.94/12-3044., *FRUS*, 1944, Volume V, Document 968, 767.94/1-345

¹⁸⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, VII. Devre, Cilt XV, İnikat 19, (3 Ocak 1945), s.8-11., *Ulus*, 4 Ocak 1945.

İngilizlere karşı yükümlü olup olmadığı ve anlaşmanın geriye dönük uygulanıp uygulanmayacağı gibi belirsizliklerin açıklığa kavuşturulmasını istedi.¹⁹⁰

ABD, Türkiye'nin tereddütlerini gidermek için Türkiye'nin aldığı Amerikan menşeli malzemeler için İngiltere'ye değil, kendilerine karşı sorumlu tutulacağını söyledi. Yapılacak karşılıklı yardım antlaşmasının, geri dönük uygulamalardan muaf tutularak Türkiye'nin aldığı aynı mal için hem İngiltere'ye hem de ABD'ye ödeme yapma zorunluluğu olmayacağını kabul etti. Böylece, Türkiye ile Amerika arasında bir ön Ödünç Verme ve Kiralama Antlaşması 23 Şubat 1945 tarihinde imzalandı.¹⁹¹ 9 maddeden oluşan bu antlaşma, adından da anlaşılacağı gibi Amerika'nın 11 Mart 1941 tarihli yasaya dayanarak, Türkiye'ye askeri amaçlı yardımda bulunmaya karar vermesiyle başlayan sürecin, hangi ilkeler, koşullar ve kapsam çerçevesinde gelişeceğini ortaya koyan bir ön antlaşmaydı. Böylece yapılacak yardımla ilgili koşullar, iki ülke arasında, yardımların başlamasından bu yana ilk defa bir sözleşme konusu oldu.¹⁹² Söz konusu antlaşma, TBMM tarafından 25 Haziran 1945'te kabul edilerek yürürlüğe girdi.¹⁹³

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri Karşısında Türk-Amerikan İlişkileri

Yalta Konferansı'nda

ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği savaş sonrası dünyada kurulacak düzeni ve işbirliği imkânlarını görüşmek üzere 3 Şubat 1945 tarihinde Yalta Konferansı'nda bir araya geldiler.¹⁹⁴ Konferansın asıl gündemini barışın nasıl sağlanacağı konusu oluştururken,¹⁹⁵ Sovyetler Birliği'nin isteği üzerine Boğazlar rejimi de konferansın gündemine alındı. Çünkü Stalin yaptığı konuşmada Montreux Sözleşmesi'nin artık demode olduğunu, sözleşmenin Büyük Britanya ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin mükemmel olmadığı bir zamanda yapıldığını, ancak şimdi

¹⁹⁰ *FRUS*, 1945, Volume VIII, Document 1271, 867.24/2-545

¹⁹¹ *Ulus*, 24 Şubat 1945.

¹⁹² Karakaş, *a.g.m.*, s.43-46.

¹⁹³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, VII. Devre, Cilt XVIII, İnikat 78, (25 Haziran 1945), s.395-397., *Ulus*, 26 Haziran 1945.

¹⁹⁴ *Cumhuriyet*, 4-13 Şubat 1945.

¹⁹⁵ *FRUS*, 1945, Conferences at Malta and Yalta, Document 394.

Büyük Britanya'nın Japonların yardımıyla Rusya'yı boğmak istediğini düşünmediğini söyledi. Bu nedenle hiçbir devletin Montrö Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesine bir itirazın olmayacağını söyledi.¹⁹⁶

Konferansın sonunda üç devlet, barışın ancak bütün milletler arasında kurulacak bir işbirliği sayesinde sağlanabileceği ve Mihver Devletleri'ne savaş açmış olan bütün devletlerin katılacağı bir konferans düzenlemesi gerektiği konularında anlaşmaya vardı. Boğazlar konusunda ise ABD ve İngiltere, Sovyetler Birliği'nin Boğazlar rejiminin oluşan yeni şartlar çerçevesinde değiştirilmesi gerektiği yönündeki isteğini haklı bularak, Türkiye için hoş olmayan bir karara imza attılar. Yalnız değişikliğin ne olacağı konusu İngiltere'nin teklifi üzerine Dışişleri Bakanlarının yapacakları toplantıya havale edildi.¹⁹⁷

Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nın Yenilenmemesi Karşısında

TBMM, BM'nin kurucu üyeleri arasında yer almak için 23 Şubat 1945 tarihinde yaptığı toplantıda, Almanya ve Japonya'ya 1 Mart 1945 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere savaş ilan edilmesine karar verdi.¹⁹⁸ Türkiye'nin savaşa katılma kararı Sovyet Hükümeti'nin hiç hoşuna gitmedi ve Sovyetler, Türkiye'nin böyle bir karar almasını savaşın seyri üzerinde hiçbir tesiri olmadığı gerekçesiyle fırsatçılık olarak değerlendirdi. Sovyet basınında da, "Türkler Müttefiklerin zaferlerine ortak olmak ve başkalarının kanadı altında cennete girmek için acele ediyorlar, Türkler, Müttefiklerin sorunlarına daha önce hizmet edebilirlerdi." şeklinde yorumlar yapıldı.¹⁹⁹

Sovyet Hükümeti, daha sonra Türkiye'ye verdiği 19 Mart 1945 tarihli nota da, süresi 7 Kasım 1945 tarihinde bitecek olan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı yenilemek istemediğini bildirdi. Sebep olarak da, antlaşmanın II. Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan yeni duruma uygun olmayıp

¹⁹⁶ *FRUS*, 1945, Conferences at Malta and Yalta, Document 451.

¹⁹⁷ Ulman, *a.g.e.*, s.46-51.

¹⁹⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, VII. Devre, Cilt XV, Olağanüstü İnikat, (23 Şubat 1945), s.126-132., *Ulus*, 24 Şubat 1945.

¹⁹⁹ Ahmet Faik Barutçu, *Siyasi Anılar (1939-1954)*, İstanbul, 1977, s.281. Milliyet Yayınları.

değiştirilmeye muhtaç bulunması gösterildi.²⁰⁰ Nota karşısında Türk Hükümeti, 4 Nisan 1945 tarihinde verdiği cevapta, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile kurmuş olduğu dostluk ve iyi ilişkileri devam ettirmek istediğini söyledi. Süresi bitmekte olan 17 Aralık 1925 Antlaşması yerine her iki tarafın da çıkarlarını koruyan yeni bir antlaşma yapılmasını, bu maksatla öne sürülecek tekliflerin iyi niyetle karşılanacağını bildirdi.²⁰¹

Sovyet Hükümeti, Türkiye'nin cevabı karşısında, iki ülke arasında yeni bir antlaşma imzalamak için doğu sınırlarında değişiklik yapılması, Boğazlarda Sovyetlere üs verilmesi, Montreux Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi gibi şartlar ileri sürdü.²⁰² Sovyet istekleri karşısında Türkiye, İngiltere ve Amerika'ya bilgi vererek, bu ülkeleri, kendisinden istenilen feragatler konusunda bilgilendirip onların tepkisini öğrenmeye çalıştı.²⁰³ İngiltere, Türkiye'ye sınırlı bir destek verip, Sovyetlerin artan baskılarına karşı sakin kalmasını, sorunların uluslararası bir toplantıda çözülebileceğini Sovyetlere bildirmesini istedi. Amerika ise o sırada Uzakdoğu ile ilgilendiği için, Sovyetler Birliği'nin isteklerini, Türk-Sovyet ikili ilişkileri kapsamında değerlendirip bir tepkide bulunmaya yanaşmadı.²⁰⁴

Potsdam Konferansı'nda

ABD ile İngiltere'nin Sovyetler Birliği ile savaş sonrası işbirliğini konuşmak amacıyla düzenlediği Potsdam Konferansı, 16 Temmuz 1945 tarihinde toplandı.²⁰⁵ Konferansın önemli konularından biri, Türk Boğazlarının durumu oldu. Konferansta, Montreux Sözleşmesi'nin Sovyet ticaret ve savaş gemilerinin Boğazlardan her zaman serbestçe geçmesini sağlayacak şekilde değiştirilmesi yolundaki Sovyet isteği, ABD ve İngiltere tarafından olumlu karşılandı. Lakin Sovyetler Birliği'nin Boğazlar konusuna yalnız Türkiye ile kendisini ilgilendiren iki taraflı bir

²⁰⁰ Ulman, *a.g.e.*, s.51., *Ulus*, 22 Mart 1945.

²⁰¹ *Cumhuriyet*, 7 Nisan 1945., *FRUS*, 1945, Volume VIII, Document 1191, 761.6711/4-745.

²⁰² Dışişleri Bakanlığı, *a.g.e.*, s.265-269.

²⁰³ *FRUS*, 1945, Volume VIII, Document 1196, 761.6711/5-2245.

²⁰⁴ Suat Bilge, *Güç Komşuluk (Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964)*, Ankara, 1992, s.273.

²⁰⁵ *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1945.

sorun olarak bakması, Boğazlarda deniz ve kara üsleri istemesi geniş tartışmalara yol açtı. Churchill, İngiltere'nin, Sovyetler Birliği'nin Boğazlarda üs sahibi olmasına razı olmayacağı gibi, bu konuda Türkiye üzerine baskı yapamayacağını da belirtti. Konuyla ilgili Truman ise Sovyetlerin Türkiye'den toprak isteklerinin yalnızca bu iki devleti ilgilendiren bir sorun olduğunu, böyle olduğu için de ikisi arasında çözülmesi gerektiğini ileri sürdü. Öte yandan Boğazlar meselesinin ABD'yi ve bütün dünyayı ilgilendirdiğini söyleyerek, boğazlar ile ilgili yapılacak yeni düzenlemeye ABD'nin de katılması gerektiğini ifade etti.²⁰⁶ Konferansın sonunda da Montreux Antlaşması'nın günün koşullarına uymadığı için gözden geçirilmesi kabul edilirken, her üç devletin Boğazlar konusundaki görüşlerini Türkiye'ye ayrı ayrı göndererek, Türk Hükümeti ile doğrudan doğruya görüşme yapmasına karar verildi.²⁰⁷

Montreux Antlaşması'nın Güncellenmesi Gerektiği Konusunda

ABD'nin Potsdam Konferansı'nda Boğazlar konusunda takındığı tavır uzun ömürlü olmadı. ABD yönetimi, gerek İngiltere'nin gerekse Amerikan askeri uzmanlarının ısrarı sonucu, Türk Boğazlarının bütün milletlerarası suyolları gibi milletlerarası bir statü altına konulması ve bütün milletlerin buradan geçiş serbestliğine sahip olması yönündeki fikrinden kısa bir müddet sonra vazgeçti. Diğer milletlerarası suyolları ile Türk Boğazlarının durumunu birbirinden ayrı tutmaya karar verdi. Çünkü Boğazlara uluslararası su yolu statüsü verilmesi durumunda, boğazlar silahsızlandırılacak ve bu durum Türkiye'nin savunulmasını zorlaştıracaktı.²⁰⁸ ABD yönetimi, bu doğrultudaki görüşlerini Türk hükümetine 2 Kasım 1945 tarihinde gönderdiği notayla bildirdi.²⁰⁹

Notada, Montreux Sözleşmesi hükümlerinin bugünkü şartlara uygun bir şekilde değiştirilmesi için milletlerarası bir konferans toplanması teklif edilirken, çağrıldığı takdirde ABD'nin bu konferansa katılmaktan büyük memnuniyet duyacağı belirtildi.²¹⁰ Montreux

²⁰⁶ Gönlübol, vd, *a.g.e.*, s.195-196.

²⁰⁷ Arcayürek, *a.g.e.*, s.280.

²⁰⁸ Ulman, *a.g.e.*, s.62-63.

²⁰⁹ *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1945., *FRUS*, 1945, Volume VIII, Document 1253, 767.68119/11-2345.

²¹⁰ Ulman, *a.g.e.*, s.64.

Sözleşmesi'nde, Boğazların her zaman bütün milletlerin ticaret gemilerine açık tutulması, savaş zamanında Boğazlardan yalnız Karadeniz'e kıyısı olan devletleri savaş gemilerinin geçmesi ve diğer devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulması gibi değişikliklerin yapılması istendi. Ayrıca yapılacak yeni sözleşmenin Birleşmiş Milletler teşkilatı tarafından tasdik edilmesi hususuna vurgu yapıldı.²¹¹

Amerikan notası Türk Hükümeti tarafından olumlu karşılanırken,²¹² Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 5 Aralık 1945 tarihinde yaptığı basın toplantısında, Montreux Sözleşmesi'nde değiştirilmesi istenen hükümlerin, Türkiye'nin egemenlik haklarına aykırı düşmemek kaydıyla milletlerarası bir konferansta görüşülebileceğini bildirdi. Ayrıca, Amerikan görüşünün esas bakımından mantıklı olduğunu, görüşme ve tartışma zemini çerçevesinde değerlendirilebileceğini, konferansta ABD'nin yer almasının hem hükümetin arzusu hem de bir zorunluluk olduğunu söyledi.²¹³

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye Baskı Yapmaya Başlaması Karşısında

Potsdam Konferansı'nda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak isteğini, yalnızca bu iki ülke arasında bir mesele olarak gören ABD, Potsdam'dan sonra Türk boğazları konusundaki görüşünü yeniden gözden geçirdiği gibi, Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile de yakından ilgilenmeye başladı. Bunun nedeni ise ABD'nin gerek bölgesel çıkarlarını korumak gerekse işbirliğinden iyice uzaklaşan Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikasının önüne geçmek adına o güne kadar fazla ilgi göstermediği Ortadoğu bölgesiyle yakından ilgilenmek zorunda bırakan iki önemli olayın meydana gelmesiydi.²¹⁴

Bu olaylardan birincisi, iki Gürcü profesörünün Tiflis'te, Ardahan, Artvin, Bayburt, Gümüşhane, Trabzon ve Giresun illerin Gürcistan toprağı olduğu, bu nedenle Gürcistan'a iade edilmesi gerektiği şeklinde bir mektup yayınlanması sonucu,²¹⁵ Sovyet Hükümeti'nin de toprak

²¹¹ *Cumhuriyet*, 8 Kasım 1945.

²¹² *FRUS*, 1945, Volume VIII, Document 1242, 767.68119/11-645.

²¹³ *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1945.

²¹⁴ Ulman, *a.g.e.*, s.69.

²¹⁵ *Cumhuriyet*, 21 Aralık 1945.

istekleri konusunda Türkiye'ye yaptığı baskıyı arttırmasıydı. Konuyla ilgili Saraçoğlu Hükümeti, 4 Ocak 1946 tarihinde Amerikan Büyükelçisi Wilson ile görüşerek, Sovyetler Birliği'nin, Ermenistan ile Gürcistan'ın Türkiye'de toprakları olduğunu öne süren yayınları desteklediğini, Türkiye üzerinde baskı kurmaya başladığını söyleyerek, bu durumdan Türkiye'nin duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Ayrıca Sovyetlerin, Türkiye üzerinde daha fazla baskı yapmak için BM toplantılarının sona ermesini beklediğini, elverişli ortam doğunca Türkiye'ye tekrar baskı uygulayacağını söyledi.²¹⁶

ABD'yi Ortadoğu bölgesi ile yakından ilgilenmek zorunda bırakan ikinci olay ise Sovyetler Birliği'nin İran üzerinde hâkimiyet kurmak için baskı politikasına başlaması oldu. Zengin yeraltı kaynaklarına sahip olan İran'ın Sovyetler Birliği'nin güdümüne girmesi ABD çıkarları ile örtüşmüyordu.²¹⁷ Açıkçası ABD yönetimi, Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'nin doğusundaki bazı illerin kendisine bırakılması için açtığı kampanyayı şiddetlendirmesi, İran üzerinde hâkimiyet kurmaya yönelik faaliyetlerini arttırması sonucu Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile yakından ilgilenmeye başladı. Çünkü Sovyetler Birliği'ne dur denilmezse, Sovyetler bölgedeki yayılmacı politikalarına devam edecekti.

Hatta ABD Başkanı, 5 Ocak 1946 tarihinde Dışişleri Bakanı Byrnes ile yaptığı görüşmede;

“Sovyet Rusya'nın Türkiye'yi istila etmek ve Boğazları ele geçirme niyetleri hakkında bir tereddüdüm yoktur. Rusya kuvvetli bir yumruk ve sert bir dille uyarılmadıkça diğer bir savaş olacaktır. Artık daha fazla taviz veremeyiz. Boğazların milletlerarası statüsü üzerinde ısrar etmeliyiz. Sovyetleri kollamaktan bıktım”

şeklinde sözler sarf etti.²¹⁸

Bu gelişme yani ABD'nin Sovyetlere karşı sertleşme kararı, Türkiye'de büyük bir memnuniyetle karşılandı. Çünkü II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın himayesinde oluşacak bir Avrupa sistemini

²¹⁶ Arcayürek, a.g.e., s.288.

²¹⁷ Gönlübol, vd, a.g.e., s. 201.

²¹⁸ Bilge, a.g.e., s.297.

ulusal çıkarları açısından tehlikeli bulan ve bu nedenle savaş esnasında Avrupalı ülkelere yardım eden ABD, savaş sonrası ise Sovyetlerin Türkiye ve boğazlar üzerinde hâkimiyet kurmasını da ulusal çıkarları açısından tehlikeli bulmaya başlamıştı. Bunun anlamı ise Türkiye'nin Sovyet yayılmacılığına karşı artık ABD'den beklediği desteği alabilmesi ve iki ülke ilişkilerinin karşılıklı çıkarlar yani stratejik ortaklık çerçevesinde ilerlemesi demektir.

Sonuç

Türk-Amerikan ilişkileri, ABD'nin, temel ihraç ürünlerini sattığı Akdeniz ticaretinde etkin rol almak için Osmanlı İmparatorluğu ile temas kurma zorunluluğundan doğdu. ABD'yle antlaşma imzalama konusunda ilk başlarda isteksiz davranan Osmanlı İmparatorluğu, 1827 yılında Navarin'de donanmasının yakılması üzerine bu kararını gözden geçirdi. Gerek Avrupa dışında yeni bir müttefik bulmak gerekse donanmanın yeniden yapılanması konusunda ABD'den faydalanmak adına ABD ile antlaşma yapmaya karar verdi. Nihayetinde 7 Mayıs 1830 tarihinde ABD ile bir ticaret antlaşması imzaladı.

Antlaşmadan sonra ilişkiler dostane bir şekilde gelişmeye başladı. Gerek Osmanlı donanmasının yeniden inşası gerekse doküma sanayinin geliştirilmesi sırasında ABD'den uzmanlar getirildi. Amerikan sanayisi ve eğitim sistemi hakkında bilgi toplamak için ABD'ye temsilciler gönderildi. 1830 yılı itibariyle 500 bin dolar civarında olan ticaret hacmi giderek artarak 23 milyona çıktı. İki ülke arasında gelişen ilişkiler, eğitim sektörü ile askeri malzeme alımına da etki etti. ABD'nin bölgede açtığı kilise ve okul sayısı giderek artarken Osmanlı İmparatorluğu 1869 yılından itibaren ABD'den silah almaya başladı.

Böyle bir ortamda, ABD yönetiminin, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasından faydalanarak yapılan antlaşmaları ihlal etmesi, verilen imtiyazları izin almadan genişletmeye başlaması, azınlıkların milli uyanışına katkı sağlaması gibi faaliyetleri, iki ülke ilişkilerinin giderek kötüleşmesine neden oldu. Bunların dışında Amerikan Senatosu'nun 1895 yılında Ermeniler lehinde kararlar alması, ABD yönetiminin istediği imtiyazlara kavuşmak için İstanbul'a savaş gemisi göndererek gözdağı vermesi, Trablusgarp Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na silah ambargosu uygulaması gibi sebepler de ilişkileri olumsuz etkileyen diğer gelişmelerdi.

Böylece Osmanlı yönetimi açısından Avrupa ülkelerine karşı ABD'nin iyi bir müttefik olma özelliği ortadan kalkarken ABD'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasıyla da iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler tamamen kesildi. Her ne kadar ABD yönetimi kendi vatandaşlarının ve çıkarlarının zarar görmemesi için Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini sürdürmek istese de, Alman baskısı altında kalan Osmanlı yönetimi ABD'nin bu isteğini geri çevirdi. 20 Nisan 1917 tarihinde ABD Büyükelçiliği'ne verdiği notada da Osmanlı Hükümeti'nin, bugünden itibaren ABD Hükümeti'yle diplomatik ilişkilerini kesmek zorunda kaldığını bildirdi.

Milli Mücadele döneminde ise iki ülke arasında diplomatik ilişkileri başlatmak için ilk teşebbüs Mustafa Kemal tarafından atıldı. Çünkü Mustafa Kemal, Milli Mücadelenin başında Türkiye üzerinde hiçbir toprak emeli olmayan ABD'nin dostluğundan yararlanmak istedi ama bu konuda başarılı olamadı. Lozan Konferansı sırasında ise İsmet Paşa, Müttefiklere karşı, ABD'yi kendi yanına çekmek için çaba sarf etti. Lakin Amerikan delegasyonu, Lozan Antlaşması'nın kesin şeklini almasına kadar Türkiye ile yakınlaşacak herhangi bir teşebbüse girişmedi.

Nitekim Lozan Antlaşması kesin şeklini almaya başladıktan sonra, Türkiye ile ABD arasında, İngiltere ve Fransa'ya verilen imtiyazları içeren 6 Ağustos 1923 tarihli Türkiye -Amerika Lozan Antlaşması imzalandı. Yapılan antlaşmaya rağmen Türk-Amerikan resmi ilişkileri hemen başlamadı. Nedeni ise Amerikan Senatosu'nun antlaşmayı, kapitülasyonları kaldırdığı ve Ermeni sorununu dile getirmediği gerekçeleriyle onaylamamasıydı. Antlaşma ile ilgili 1927 tarihinde yapılan oylamada gerekli üçte iki çoğunluk sağlanamayınca, Amerikan Hükümeti, yine özellikle ticari ilişkileri geliştirmek adına, senatoyu devre dışı bırakarak Türkiye ile diplomatik ilişkileri başlattı.

Diplomatik ilişkiler başladıktan sonra iki ülke arasında siyasi anlamda bir Hakemlik ve Uzlaşma Antlaşması imzalanması gündeme geldi. Türkiye, ABD'nin teklifi üzerine 1929 yılında Briand Kellog Paktı'na üye oldu. 1932'de ABD Genel Kurmay Başkanı Douglas Mac Arthur, 3 günlük resmi bir ziyaret için Türkiye'yi ziyaret etti. ABD yönetimi, Türkiye ile ayrı bir boğazlar sözleşmesi yapmak için girişimde bulundu. Nitekim gerek Hakemlik ve Uzlaşma Antlaşması gerekse ayrı bir boğazlar sözleşmesi yapılması konularında Türkiye'nin istediği

şartların oluşmaması nedeniyle antlaşma imzalanmadı. Bu ise iki ülke ilişkilerinin belli bir dengede gittiğini göstermesi açısından önemli gelişmelerdi.

Türk-Amerikan ekonomik ilişkilerine baktığımızda, 1 Ekim 1929 tarihinde imzalanan Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması ile birlikte ticari faaliyetler resmi bir çerçevede yürütülmeye başlandı. Ticaret dengesi her zaman Türkiye'nin lehine oldu. Örneğin 1922 yılında Türkiye'nin ABD'den ithalatı 3.5 milyon dolar, ABD'ye ihracatı 13 milyon dolar, 1938 yılında ABD'den ithalatı 13 milyon dolar, ABD'ye ihracatı 18 milyon dolar civarındaydı. Ayrıca birçok Amerikan şirketi Türkiye'de yatırım yaparken, bazı Amerikalı teknik uzmanlar da çeşitli bakanlıklarda, havacılık, madencilik, gümrük işleri ve demiryolları alanlarında yaptıkları çalışmalarla Türk ekonomisine katkı sağlamış oldular.

Türk-Amerikan ilişkileri siyasi ve ekonomik açıdan ilerlese de iki ülke arasında sorunlar da yok değildi. Sorunların başında Amerikan okulları, yerleşme ve ikamet, suçluların iadesi, afyon meselesi, tazminat talepleri, tabiiyet meselesi gibi konular gelmekteydi. Lakin bu sorunlar da Türkiye'nin istediği şekilde sonuçlandı. Genellikle olumlu bir havada seyreden Türk-Amerikan ilişkilerinin bir diğer önemli boyutu, Mustafa Kemal ile ABD Başkanları özellikle de Roosevelt arasında kurulan dostane ilişkiler oldu. Açıkçası bu dönemde gerek siyasi gelişmeler, gerek ekonomik gelişmeler, gerekse iki lider arasında kurulan dostluklar, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkiledi.

Türkiye'nin savaş dışı kalmayı başardığı II. Dünya Savaşı esnasında her iki ülke kendi menfaatleri çerçevesinde hareket etti. Örneğin Türkiye'nin Balkanların statükosunu teminat altına almak amacıyla hazırladığı plana ABD yönetimi, kendisini savaşa sürükleyecek herhangi bir adım atmamak için destek vermedi. Buna karşılık Türkiye de, ABD'nin isteğine rağmen, henüz savaşa hazır olmadığı için Balkan Birliği'nin kurulması konusunda İngiltere'ye gerekli desteği vermedi. Türkiye'nin olumsuz tavrına rağmen ABD, Almanya'nın himayesinde oluşacak bir Avrupa sistemini ulusal çıkarları açısından tehlikeli bulduğu için, Türkiye'ye Ödünç Verme ve Kiralama Programı kapsamında yardım gönderdi. Fakat bu yardımı Türkiye'nin 18 Haziran

1941 tarihinde Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nı imzalaması nedeniyle kesti. Uzun bir süre de Türkiye'ye yardım göndermeye yanaşmadı.

ABD yönetimi, 1941 yılı sonlarına doğru savaşın aldığı durum üzerine, yine kendi çıkarları gereği, Türkiye'yi Ödünç Verme ve Kiralama Programı'na dâhil etti. ABD savaşa girdikten sonra da İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin, savaşa katılması konusunda Türkiye'ye baskı yapılmalı şeklindeki görüşlerini desteklemeyerek, gerekli askeri desteğinin sağlanamayacağını ileri sürerek Türkiye'nin savaş dışı kalmasına yardımcı oldu. 1944 yılında ise ABD, savaşa girmeyi kabul etmeyen Türkiye'ye askeri malzeme gönderimini durdurdu. Daha sonra da Almanya'ya yapılan krom ihracatını durdurması konusunda baskı yaptı. Baskılar karşısında Türkiye, savaşın Mihver Devletlerinin aleyhine genişlemesi sebebiyle 20 Nisan 1944 tarihinde Almanya'ya krom ihracatını durdurdu. Yine İngiltere ve Amerika'nın teşebbüsü sonucu önce Almanya, daha sonra da Japonya ile diplomatik ilişkilerini keserek müttefiklerin yanında yer aldı. Böylece ulusal çıkarlarına göre hareket etti. Türkiye'nin müttefiklerin yanında yer alması sonucunda, Türkiye ile Amerika arasında 23 Şubat 1945 tarihinde yeni bir Ödünç Verme ve Kiralama Antlaşması imzalandı.

Bu yakınlaşmaya rağmen ABD yönetimi, Yalta Konferansı'nda Sovyetler Birliği'nin Boğazlar rejiminin oluşan yeni şartlar çerçevesinde değiştirilmesi gerektiği yönündeki isteğini haklı bularak Türkiye için hoş olmayan bir karara imza attı. Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nın yenilenmemesi ve yeni bir antlaşma imzalanması konusunda Sovyetler Birliği'nin isteklerini, Türk-Sovyet ikili ilişkileri kapsamında değerlendirip bir tepkide bulunmaya yanaşmadı. Yine Potsdam Konferansı'nda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak istemesi konusunda bunun yalnız Sovyetler Birliği ile Türkiye'yi ilgilendiren bir mesele olduğunu söyleyerek Türkiye'yi adeta yalnız bıraktı. Sadece Boğazlar meselesinin ABD'yi ve bütün dünyayı ilgilendirdiğini belirterek, boğazlar ile ilgili yapılacak yeni düzenlemeye ABD'nin de katılması gerektiğini ifade etti.

Açıkçası ABD yönetimi, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı yayılmacı politikası karşısında pasif bir tutum takınarak Türkiye'ye gerekli desteği vermedi. Sovyetler Birliği'ne karşı tek başına mücadele etmeye hazırlanan Türkiye için zor bir süreç başlayacakken, yaşanan

bazı gelişmeler Türkiye'nin lehine oldu. Gelişmelerden birincisi, önceleri Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'yu İngiltere'nin geleneksel etki alanı olarak değerlendiren, bölgeye doğrudan müdahale etme fikrine uzak olan ABD'nin fikir değiştirerek söz konusu bölgeler ile ilgilenmeye başlaması oldu. İkincisi, ABD yönetiminde, Türkiye ve İran'a karşı saldırgan politika takip eden Sovyetler Birliği'nin engellenmemesi durumunda, bölgede yayılcı politikalarına devam edeceği görüşünün hâkim olmasıydı. İşte bu gerekçelerle yani ABD ulusal çıkarları gereği Türkiye'nin toprak bütünlüğüyle yakından ilgilenme kararı alırken, Türkiye de ulusal çıkarları gereği yani Sovyet tehlikesine karşı ABD ile yakınlaşmaya başladı.

Böylece Osmanlı İmparatorluğu döneminde ticari kaygılar sonucu ABD'nin girişimleri sonucu başlayan, Mustafa Kemal Atatürk döneminde dostça devam eden, II. Dünya Savaşı'nda ulusal çıkarlar çerçevesinde şekillenen Türk-Amerikan ilişkileri stratejik ortaklık temellerinin atıldığı yeni bir döneme girmiş oldu.

Kaynakça

Başbakanlık Arşivi

BOA, DH.EUM.AYŞ, 22, 15.

BOA, DH.ŞFR.103-185.

BCA, 30-18-1-1 / 5-17-15.

BCA, 30-10-0-0 / 1-3-1

BCA, 30-10-0-0 / 267-801-17

BCA, 30-10-0-0 / 267-802-2

BCA, 30-10-0-0 / 268-804-4

BCA, 30-18-1-1 / 23-9-12

BCA, 30-18-1-1 / 24-33-2

BCA, 30-18-1-1 / 27-76-2

BCA, 30-18-1-1 / 28-25-2

BCA, 30-18-1-1 / 30 58-16

BCA, 30-18-1-2 / 1-11-22

BCA, 30-18-1-2 / 3-21-6

BCA, 30-18-1-2 / 16-85-11

BCA, 30-18-1-2 / 32-74-9

BCA, 30-18-1-2 / 44-29-15

BCA, 30-18-1-2 / 51-3-15
 BCA, 30-18-1-2 / 86-37-17

Foreign Relations of The United States (FRUS)

FRUS, 1917, Supplement I, Document 104.
 FRUS, 1917, Supplement I, Document 159.
 FRUS, 1917, Supplement I, Document 833.
 FRUS, 1917, Supplement I, Document 138.
 FRUS, 1923, Volume II, Document 890.
 FRUS, 1923, Volume II, Document 898.
 FRUS, 1923, Volume II, Document 962.
 FRUS, 1927, Volume III, Document 745.
 FRUS, 1927, Volume III, Document 763.
 FRUS, 1928, Volume III, Document 773.
 FRUS, 1928, Volume III, Document 776.
 FRUS, 1928, Volume III, Document 784.
 FRUS, 1929, Volume III, Document 897.
 FRUS, 1929, Volume III, Document 902.
 FRUS, 1929, Volume III, Document 911.
 FRUS, 1929, Volume III, Document 912.
 FRUS, 1929, Volume III, Document 913.
 FRUS, 1929, Volume III, Document 916.
 FRUS, 1930, Volume III, Document 785.
 FRUS, 1931, Volume II, Document 1102.
 FRUS, 1934, Volume II, Document 786.
 FRUS, 1934, Volume II, Document 778.
 FRUS, 1938, Volume II, Document 862.
 FRUS, 1938, Volume II, Document 864.
 FRUS, 1940, Volume III, Document 891.
 FRUS, 1941, Volume III, Document 881.
 FRUS, 1941, Volume III, Document 911.
 FRUS, 1941, Volume III, Document 927.
 FRUS, 1941, Volume III, Document 929.
 FRUS, 1941, Volume III, Document 941.
 FRUS, 1941, Volume III, Document 1001.
 FRUS, 1941, Volume III, Document, 1032.
 FRUS, 1943, The Conferences at Cairo and Tehran, Document 424.
 FRUS, 1943, The Conferences at Cairo and Tehran, Document 456.
 FRUS, 1943, The Conferences at Cairo and Tehran, Document 509
 FRUS, 1944, Volume V, Document 879.
 FRUS, 1944, Volume V, Document 886.

- FRUS, 1944, Volume V, Document 968.
 FRUS, 1944, Volume V, Document 887.
 FRUS, 1944, Volume V, Document 891.
 FRUS, 1944, Volume V, Document 904.
 FRUS, 1944, Volume V, Document 938.
 FRUS, 1944, Volume V, Document 940.
 FRUS, 1944, Volume V, Document 965.
 FRUS, 1944, Volume V, Document, 967.
 FRUS, 1944, Volume V, Document 968.
 FRUS, 1945, Volume VIII, Document 1191.
 FRUS, 1945, Volume VIII, Document 1196.
 FRUS, 1945, Volume VIII, Document 1253.
 FRUS, 1945, Volume VIII, Document 1271.
 FRUS, 1945, Volume VIII, Document 1242.
 FRUS, 1945, Conferences at Malta and Yalta, Document 394.
 FRUS, 1945, Conferences at Malta and Yalta, Document 451

Kitaplar

- Arcayürek, Cüneyt, *İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye*, İstanbul 2010.
- Armaoğlu, Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara 1991.
 -----, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, Cilt I, İstanbul 1994.
- Arslan, Gürbüz, *Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953)*, Ankara 2017.
- Barutçu, Ahmet Faik, *Siyasi Anılar (1939-1954)*, İstanbul 1977.
- Bilge, Suat, *Güç Komşuluk (Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964)*, Ankara 1992.
- Bulut, Semih, *Türk Amerikan İlişkileri (1923-1938)*, Ankara 2010.
- Erhan, Çağrı, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İstanbul 2015.
- Gönlübol, Mehmet, vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara 1996.
- Kurat, Akdes Nimet, *Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959)*, Ankara 1959.
- Önder, Zehra, *II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*, çev. Leyla Uslu, İstanbul 2010.
- Sander, Oral-Fişek, Kurthan, *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829-1929)*, İstanbul 1977.
- Sonyel, Salahi R, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt I, Ankara 1995.
- Sonyel, Salahi R, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt II, Ankara 1991.
- Şafak, Nurdan, *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, İstanbul 2003.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*, Ankara 1973.

Ulman, Haluk, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)*, Ankara 1961.

Yalçın, Durmuş, vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt I, Ankara 2000.

Makaleler

Armaoğlu, Fahir, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, (1958), s.139-179.

-----, "Türkiye'deki Amerikan Okulları Krizi 1927-1928 (Bir Laiklik-Milliyetçilik Olayı)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 37, (1977), s.1-29.

-----, "Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika", *Belleten*, Cilt LV, Sayı 213, (1991), s.483-527.

-----, "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XII, Sayı 38, (1997), s.631-647.

Dilek, Mehmet Sait, "Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, Cilt 10, Sayı 37, (2013), s. 145-169.

Ekinci, Necdet, "ABD Arşiv Belgeleri ve Değişen Dünya Siyasal Konjonktürünün Işığında Mac Arthur'un Türkiye Ziyareti ve İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerine Olumlu Etkisi", *Yeni Türkiye*, Sayı 44, (2002), s.510-516.

Ezer, Feyzullah, "ABD Genelkurmay Başkanı General Mac Arthur'un Türkiye'yi Ziyareti ve Atatürk-Mac Arthur Görüşmesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, (2012), s.93-99.

Güler, Yavuz, "Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, (2015), s.227-240.

Karakaş, Nuri, "Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Yardımlarında Türkiye", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXIV, Sayı 1, (2009), s.21-52.

Köprülü, Orhan, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, Cilt LI, Sayı 2000,(1987), s.927-947.

Kurat, Akdes Nimet, "Berberi Ocakları ile ABD Münasebetleri (1774-1916)" *Ankara Üniversitesi, D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, (1964), s.175-213.

Kurat, Akdes Nimet, "Türkiye ile ABD Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikaları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8, (1967), s.287-371.

Özgiray, Ahmet, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Siyasi İlişkiler (1923-1938)" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XV, Sayı 43, (1999), s.53-73.

Soysal, İsmail, "Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri", *Belleten*, Cilt XLI, Sayı 162, (1977), s.258-276.

....., "Cevat Açıkalın'ın Anıları", *Belleten*, Cilt LVI, Sayı 217, (1992), s.985-1079.

Şimşir, Bilal N, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920- 1927)", *Belleten*, Cilt XLI, Sayı 162, (1997), s.277-356.

Yavuz, Bige Sükan, "Fransız Arşiv Belgelerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 24, (1999), s.527-561.

Yaylalier, Dinç, "Lozan Konferansından Sonra Türk-Amerikan İlişkileri", *Türk Yurdu*, Cilt 19, Sayı 144, (1999), s.36-42.

Yüksel, Yurdağül, "Atatürk ve Roosevelt", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 44, (1999), s.777-784.

Gazeteler

Cumhuriyet, 20 Ocak 1929.

Cumhuriyet, 2 Ekim 1929.

Cumhuriyet, 8 Ekim 1931.

Cumhuriyet, 26 Eylül 1932.

Cumhuriyet, 4 Mart 1933.

Cumhuriyet, 11 Kasım 1938.

Cumhuriyet, 2 Nisan 1939.

Cumhuriyet, 1-4 Şubat 1941.

Cumhuriyet, 19 Haziran 1941.

Cumhuriyet, 10 Ekim 1941.

Cumhuriyet, 4-13 Şubat 1945.

Cumhuriyet, 7 Nisan 1945.

Cumhuriyet, 16 Temmuz 1945.

Cumhuriyet, 3 Kasım 1945.

Cumhuriyet, 8 Kasım 1945.

Cumhuriyet, 6 Aralık 1945.

Cumhuriyet, 21 Aralık 1945.

Cumhuriyet, 8 Kasım 1951.

Ulus, 3 Nisan 1934.

Ulus, 23 Haziran 1936.

Ulus, 11 Kasım 1938.

Ulus, 2 Eylül 1939.

Ulus, 29 Ekim 1940.

Ulus, 5 Aralık 1941.

Ulus, 8 Aralık 1941

Ulus, 8 Aralık 1943.
Ulus, 21 Nisan 1944.
Ulus, 3 Ağustos 1944.
Ulus, 4 Ocak 1945.
Ulus, 24 Şubat 1945.
Ulus, 22 Mart 1945
Ulus, 26 Haziran 1945.

Meclis Tutanakları

TBMM Zabıt Ceridesi, III. Devre, VII, İnikat 27, (19 Ocak 1929).
TBMM Zabıt Ceridesi, III. Devre, Cilt XVIII, İnikat 46, (12 Nisan 1930).
TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, IX, İnikat 59, (4 Haziran 1932).
TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, XII, İnikat 24, (14 Ocak 1933).
TBMM Zabıt Ceridesi, IV. Devre, XXI, İnikat 34, (2 Nisan 1934).
TBMM Zabıt Ceridesi, VI. Devre, III, İnikat 27, (16 Haziran 1939).
TBMM Zabıt Ceridesi, VII. Devre, XV, İnikat 19, (3 Ocak 1945).
TBMM Zabıt Ceridesi, VII. Devre, XVIII, İnikat 78, (25 Haziran 1945).
TBMM Zabıt Ceridesi, VII. Devre, XV, Olağanüstü İnikat, (23 Şubat 1945).

Tezler

Bulut, Semih, *Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.